

UNIVERZITA PALACKÉHO
V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Lucie Vránová

Agresivita dětí

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Helena Grecmanová, Ph.D.

Obor: Pedagogika – sociální práce

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 13.4.2010

Lucie Vránová

Děkuji prof. PhDr. Heleně Grecmanové, Ph.D. za její podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytovala při jejím zpracování. Také si dovoluji poděkovat vedoucí odloučeného pracoviště SVP v Kroměříži PhDr. Dagmar Cruzové za odborné rady a poskytnutí interních materiálů organizace ke zpracování praktické části mé bakalářské práce.

Motto:

*„Bůh zajisté chce,
aby mezi námi byla namísto násilí láska,
namísto hádek prostota víry,
místo roztržek společná snášenlivost.“*

Jan Amos Komenský

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 AGRESIVITA.....	11
1.1 ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE.....	11
1.1.1 Dítě.....	11
1.1.2 Agresivita	12
1.1.3 Agrese.....	13
1.1.4 Týrání	13
1.1.5 Násilí	14
1.1.6 Šikana.....	14
1.2 PŘÍČINY AGRESIVITY	16
1.2.1 Biologické vlivy	18
1.2.2 Rodina	19
1.2.3 Vrstevníci.....	20
1.2.4 Masmédia	21
1.3 DRUHY A STUPNĚ AGRESIVITY	23
2 AGRESIVNÍ DÍTĚ A DÍTĚ, KTERÉMU JE UBLIŽOVÁNO	28
2.1 AGRESOR.....	28
2.1.1 Druhy a typy agresorů.....	28
2.1.2 Agresivní dívky	30
2.2 OBĚTI	31
2.2.1 Klasifikace obětí.....	33
3 PREVENCE A ELIMINACE AGRESIVITY	35
3.1 PREVENCE A ELIMINACE Z HLEDISKA OFICIÁLNÍCH DOKUMENTŮ	35
3.1.1 Typy prevence a její postupy	37
3.2 MOŽNOSTI PREVENCE A ELIMINACE Z POZICE RODIČŮ	39
4 RODIČE A JEJICH DĚTI.....	41
4.1 TRESTÁNÍ A URČENÍ HRANIC	41
4.2 TYPY VÝCHOVY V RODINĚ	42
EMPIRICKÁ ČÁST.....	44
5 VÝZKUM.....	45
5.1 KASUISTIKA Č. 1 – PRO NAŠE ÚČELY ANNA	46
5.1.1 Osobní anamnéza	46
5.1.2 Rodinná anamnéza	46

5.1.3	Školní anamnéza.....	46
5.1.4	Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv ve Středisku výchovné péče (dále jen SVP)	47
5.1.5	Stručná identifikace jevu	49
5.1.6	Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily	49
5.1.7	Návrh opatření ke zlepšení situace.....	49
5.2	KASUISTIKA Č. 2 – PRO NAŠE ÚČELY ZDENĚK.....	50
5.2.1	Osobní anamnéza	50
5.2.2	Rodinná anamnéza	50
5.2.3	Školní anamnéza.....	50
5.2.4	Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP.....	51
5.2.5	Stručná charakteristika jevu.....	52
5.2.6	Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily	52
5.2.7	Návrh opatření ke zlepšení situace.....	53
5.3	KASUISTIKA Č. 3 – PRO NAŠE ÚČELY TOMÁŠ	53
5.3.1	Osobní anamnéza	53
5.3.2	Rodinná anamnéza	54
5.3.3	Školní anamnéza.....	54
5.3.4	Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP.....	54
5.3.5	Stručná charakteristika jevu.....	55
5.3.6	Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily	56
5.3.7	Návrh opatření ke zlepšení situace.....	56
5.4	KASUISTIKA Č. 4. - PRO NAŠE ÚČELY KAREL.....	57
5.4.1	Osobní anamnéza	57
5.4.2	Rodinná anamnéza	57
5.4.3	Školní anamnéza.....	57
5.4.4	Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP.....	58
5.4.5	Stručná charakteristika jevu.....	58
5.4.6	Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily	58
5.4.7	Návrh opatření ke zlepšení situace.....	59
5.5	KASUISTIKA Č. 5 – PRO NAŠE ÚČELY MARTIN.....	59
5.5.1	Osobní anamnéza	59
5.5.2	Rodinná anamnéza	59
5.5.3	Školní anamnéza.....	60
5.5.4	Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP.....	60
5.5.5	Stručná charakteristika jevu.....	61
5.5.6	Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily	61
5.5.7	Návrh opatření ke zlepšení situace.....	62
5.6	VYVOZENÍ ZÁVĚRŮ ZE ZPRACOVANÝCH KASUISTIK	62
	ZÁVĚR.....	64

BIBLIOGRAFIE	66
MONOGRAFIE.....	66
ELEKTRONICKÉ ZDROJE	68
SEZNAM PŘÍLOH	69

Úvod

Denně se na nás ze všech stran valí informace, že se v poslední době prudce zvyšuje agresivita dětí. Ať si zapneme televizi, otevřeme noviny či spustíme internet, všude narazíme na zprávy, zmiňující se o vulgaritě a násilném chování dnešních dětí. Inspirací k výběru tohoto tématu pro účely bakalářské práce nám byla osobní zkušenost. V našem nejbližším okolí žádné děti, tedy ani agresivní, nebydlí. Ale stačí jít kousek dál od domova a příkladů násilí mezi dětmi najdeme nespočet. Zpracovat toto téma jako bakalářskou práci nás napadlo při čekání na autobus. Těch patnáct minut čekání plně postačilo k ujištění se, že informace často prezentované v médiích nejsou smyšlené, ale zřejmě skutečně pravdivé. Děti ve věku přibližně deseti let se častovaly tak vulgárními výrazy, že by se za ně styděl i nepříliš slušně vychovaný dospělý člověk. Zaráželo nás, s jakou samozřejmostí a bez kousku studu tyto vulgární výrazy používají. Dokonce jsme se při vyslyšení některých vyslovených „choulostivých“ pojmů snad i červenali. Sprostými nadávkami to ale neskončilo, naopak teprve začalo. Když už jeden z chlapců nebyl schopen vymyslet na adresu druhého hocha silnější výraz, kterým by „přebil“ jeho vulgární nadávku, neváhal použít hrubou sílu. Začal jím třást, strhl mu aktovku, vysypal její obsah na zem a rozsypané školní pomůcky začal lámat a rozbíjet. Tato událost, které jsme byli svědky, nás utvrdila v tom, že dětská agresivita je skutečně aktuální a závažné téma, kterým by bylo dobré se podrobněji zabývat.

Cílem této bakalářské práce je uvést čtenáře do problematiky dětské agresivity. Poskytnout mu dostatečné množství informací, ze kterých si sám vybere ty, které jsou pro něj z nějakého důvodu důležité nebo zajímavé. Chtěli bychom čtenáři prostřednictvím této bakalářské práce umožnit vytvořit si představu o situaci v oblasti této problematiky. Provedeným výzkumem se snažíme podložit informace uvedené v teoretické části.

Bakalářská práce se bude skládat ze dvou hlavních částí, z nichž jedna bude zaměřená teoreticky a druhá prakticky. Vlastní text práce bude rozdělen do kapitol, přičemž jednotlivé kapitoly budou dále rozčleněny na podkapitoly podle tématu, jemuž jsou věnovány. K teoretické části se budou vztahovat kapitoly jedna až čtyři a empirické části bude věnována poslední, pátá, kapitola.

Pro pochopení problematiky se budeme hned v první kapitole věnovat objasnění základních pojmů, které prolínají celou bakalářskou prací. Uvedeme zde

definice a vysvětlení pojmů jako je dítě, agrese, agresivita, násilí, šikana, atd., se kterými budeme v bakalářské práci neustále operovat. Značná část první kapitoly bude věnována vyjmenování a objasnění faktorů, které mohou zapříčinit agresivní chování u dětí. Neopomeneme též zmínit druhy a stupně agresivity.

První podkapitola druhé kapitoly se bude podrobně zabývat konkrétními projevy agresivity jak u chlapců, tak i u dívek. Bude zde též uvedena typologie agresorů. V další podkapitole pohovoříme o obětech násilí ze strany vrstevníků. Popíšeme zde netypičtější vlastnosti obětí, díky nimž se děti snadněji stávají terčem násilí. I tady se pokusíme o klasifikaci.

Ve třetí kapitole se zaměříme na možnosti prevence a zmírnění či odstranění násilného chování dětí. V první části kapitoly popíšeme možnosti řešení za pomoci využití oficiálních dokumentů. Druhá část se bude soustředit na možnosti prevence a eliminace agresivity z pozice rodičů.

V poslední kapitole teoretické části bakalářské práce rozebereme problematiku určení hranic a trestání v rodině. Dále zde popíšeme nejčastěji využívané výchovné styly a jejich vliv na chování a prožívání dítěte.

Samotnému výzkumu bude věnována poslední kapitola. V úvodu empirické části uvedeme, že se budeme zabývat zpracováním případových studií a to metodou kvalitativního výzkumného šetření. Také zde zmíníme, jakým způsobem jsme získali data potřebná pro zpracování kasuistik a co bude cílem výzkumu. Každá případová studie bude obsahovat osobní, rodinnou a školní anamnézu dítěte, stručnou charakteristiku jevu, stanovení faktorů, jež se na vzniku daného stavu podílely a nakonec návrhy opatření, které by mohly vést ke zlepšení situace. Závěrečná podkapitola praktické části bakalářské práce shrne nejčastější příčiny agresivity u těchto dětí a popíše jejich konkrétní projevy. Všechny zmíněné případové studie budou doplněny přílohami kreseb dětí, na nichž byl výzkum proveden.

Teoretická část

1 Agresivita

První kapitola je věnována vymezení základních pojmů jako je dítě, agresivita, agrese, týrání, násilí a samozřejmě nesmíme vynechat pojem šikana, jež se v dnešní době ve společnosti silně rozmáhá. Dále zmiňujeme faktory, které vyvolávají agresivní chování a některým z nich se věnujeme podrobněji. V jedné z podkapitol pohovoříme také o druzích a stupních agresivity v pojetí různých autorů.

1.1 Základní terminologie

1.1.1 Dítě

Jestliže se máme v této práci zabývat agresivitou dětí, musíme si nejprve definovat samotný pojem *dítě*, se kterým budeme operovat v průběhu celé práce. Různé zdroje tento pojem vysvětlují odlišně. V oblasti práva, ekonomiky a dalších se za dítě považuje osoba do 18 let věku. Jinde je zase chápáno jako nezletilá osoba, kdy nezletilost končí dnem patnáctých narozenin včetně. V takovém případě se osoby mezi patnáctým až osmnáctým rokem věku označují jako mladiství. Dítě můžeme chápat obecně také jako osobu, která je potomkem svých rodičů bez ohledu na věk. (Jandourek, 2007) V této práci budeme mluvit o dítěti jako osobě definované v *Úmluvě o právech dítěte*.

Úmluva o právech dítěte je mezinárodní dokument stanovující občanská, ekonomická, politická, sociální a kulturní práva dětí.

V Úmluvě o právech dítěte je dítě definováno jako „každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ Tato definice je důležitá především v otázkách práva dítěte na ochranu. (Mitlöhner, 2008, s. 59)

Sociologický slovník popisuje období dětství jako první úsek sociálního vývoje člověka, který začíná narozením a končí podle tradičního pojetí v sedmém roce života. Z biologického hlediska je ukončeno dětství pubertou, ze sociálního možností vlastního odpovědného života. Podle práva jsou mezníky patnáctý, resp. osmnáctý rok života. Ve všech kulturách je dětství obdobím domácí výchovy, primární socializace, kdy jsou dítěti zprostředkovány normy, hodnoty, vzorce

chování, jazyk a základní dovednosti. (Jandourek, 2007).¹

1.1.2 Agresivita

Sociologický slovník popisuje agresivitu jako „sklon k útočnému jednání vůči druhému. Určitou míru agresivity lze pozorovat u každého jedince. Podle jednotlivých teorií je agresivita buď geneticky zakotvená, nebo je odpovědí na vnější podněty, popř. se jí člověk učí jakožto vzorci chování.“ (Jandourek, 2007, s. 16)

Agresivita je podle Antier (2004) součástí lidské přirozenosti a hraje velkou roli ve vývoji každého dítěte. Zastává úlohu stejně důležitou jako láska. Vnitřní prudkost dodává dítěti motivaci a energii, jež jsou bezprostředně potřebné k sebepřekonávání. Agresivita podněcuje úspěch, jestliže zůstane v mezích, které je dítě schopno kontrolovat.

Jeřábková (2007, s. 8) k tomuto tématu říká: „Agresivita (útočnost) je tendence člověka k hrozbě nebo útočnému jednání. Každému člověku je vlastní ve větší či menší míře. Nemůžeme nebýt agresivní, je to určitý způsob sebeobrany organismu, který v krizových situacích může člověku zachránit život.“

Čermák (1999) pojímá agresivitu v nejširším slova smyslu jako dispoziici k agresivnímu chování. Člověk s vysokou mírou agresivity je tak podle něj náchylný jednat agresivně v nejrůznějších situacích.

Špaňhelová (2007, s. 5) vnímá agresivitu u dětí předškolního věku jako „chování dítěte (...), které je zaměřeno proti vrstevníkům (někdy také rodičům nebo vychovatelům, např. v mateřské škole), které se projevuje útočností – útočným jednáním vůči druhému jedinci. V tomto věku se projevuje nejčastěji při hrách s jinými dětmi.“

Říčan (1995) říká, že agrese je naučená.² Podle něho jsou lidé agresivní proto, že se naučili, že se to vyplácí, že pomocí agresivního jednání mohou lehce získat to, po čem touží, především, že je možné zmocnit se agrese požadovaného předmětu nebo si od druhých vynutit služby, které pro ně mají určitý význam.

Všimněme si rozporu v chápání agresivity mezi Čermákem společně s Jeřábkovou a Říčanem, kdy Čermák s Jeřábkovou chápou agresivitu jako výsledek

¹ Jandourek označuje znaky definující dětství, které se vyskytují se ve všech známých kulturách, jako výstavbu základní struktury osobnosti.

² To, že je agrese naučená podle Říčana znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti.

vrozené predispozice, kdežto Říčan zastává názor, že jde o jev, kterému se v průběhu života učíme. V této práci do jisté míry souhlasíme s tím, že vrozená dispozice k agresivnímu chování může existovat, ale přikláníme se spíše k názoru Říčana, že agresivně se postupně učíme v závislosti na různých vlivech, především na vlivu prostředí.

1.1.3 Agrese

Pro agresi neexistuje jednotná definice, ale můžeme se setkat s mnoha teoriemi pro vysvětlení tohoto termínu. Laická veřejnost chápe agresi jako synonymum pro brutalitu a násilí. V mnoha definicích je společným prvkem škodlivost chování, tím jsou myšleny jak fyzické, tak i psychické škody. (Fürst, 1997)

Lidská agrese je podle Čermáka (1998, s. 9) „záměrné jednání, jehož cílem je ublížit jinému člověku, může být vymezena jako vyhledávání záliby v ubližování jiným lidem. V tomto případě je agrese zdrojem potěšení, uspokojení ze sebe sama, je to legrace, agresivní veselí a bujarost.“

Říčan (in. Čermák, Hřebíčková, Macek, 2003, s. 159) tvrdí, že „za agresi je zpravidla označováno jednání, jehož intencí je poškodit toho, kdo je jeho obětí, ublížit mu, způsobit mu utrpení. Obvykle se přitom pozornost soustřeďuje na vnější projevy a mluví se o agresivním chování.

Agrese je útočné jednání, které směřuje proti zdroji námi vnímané frustrace. Jde o nejružnější formy útočného chování od hrubého fyzického útoku přes slovní napadení, výhrůžky gestikulací a mimikou až k agresi představované ironií, sarkasmem, jízlivostí, nebo zlomyslností. (Jobánková, Bartošíková, 2006)

Agrese bývá chápána jako „vlastní agresivní chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit.“ (Vágnerová, 2009, s. 64)

Z tohoto množství definic agrese vyplynulo, že agrese je samotný záměrný akt, jehož cílem je jinému člověku či skupině lidí ublížit.

1.1.4 Týrání

Agrese a týrání se podle nás liší v délce svého trvání. Agresi chápeme jako momentálně vykonávané zlé zacházení s jinou osobou, kdežto týrání vnímáme jako dlouhodobé velmi kruté chování k druhému.

Týrání je v pojetí Haškovcové (2004, s. 13-14) „zlé nakládání s druhou osobou, které se vyznačuje značným stupněm bezcitnosti a hrubosti, a které u oběti vyvolává pocity hlubokého příkoří.“

„Týrání je déletrvající a úmyslné ubližování druhému, ať už je útočníkem (agresorem) dospělý nebo dítě a oběti také může být dospělý nebo dítě.“ (Lavičková, 2004, s. 8)

1.1.5 Násilí

Světová zdravotnická organizace v roce 1996 popsala násilí jako „úmyslné použití či hrozbu použití fyzické síly nebo moci proti sobě, jiné osobě, proti skupině či komunitě, a to síly (moci), která má, nebo s vysokou pravděpodobností bude mít, za následek poranění, smrt, psychickou újmu, poruchu vývoje či osobnosti“. (Haškovcová, 2004, s. 13)

V pojetí Lavičkové (2004) se pod pojmem násilí nejčastěji rozumí zlé chování, fyzické ataky a vyhrožování, jejichž cílem je ublížit sobě nebo jiné osobě.

S pojmem násilí se v literatuře často setkáváme ve spojení s domácím násilím či sexuálním násilím.

1.1.6 Šikana

Do tématu agresivity musíme zahrnout stále častěji skloňované slovo šikana. Pro potřeby této bakalářské práce budeme pracovat s šikanou jako jednou z forem násilí mezi dětmi. V širším slova smyslu ovšem šikana nezahrnuje jen ubližování mezi dětmi v kolektivu školní třídy, ale také mezi dospělými. Příkladem šikany mezi dospělými může být například šikana mezi vojáky. V dnešní době sice tento problém již není aktuální, protože povinná vojenská služba byla v naší republice zrušena, ale v době, kdy každý zdravý mladý muž musel touto vojenskou službou projít, byla šikana mezi vojáky častým jevem a nejednoho muže poznamenala na celý život.

V současnosti je stále více diskutována problematika mobbingu a bossingu na pracovišti, kde mobbing je označení pro šikanu mezi spolupracovníky a bossing pro šikanu podřízených pracovníků nadřízenými.

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující

úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“ (Říčan, 1995, s. 25)

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 28 275/2000-22 článek 1, odst. 1 definuje šikanu takto: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní či jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“ (Dostupné na: <http://www.sikana.cz/msmt-pok2000.html>)

V Sociologickém slovníku (Jandourek, 2007, s. 247) je šikanování definováno jako „forma fyzického a duševního týrání druhých osob poskytující uspokojení z demonstrování moci a popř. i různé služby nebo výhody. Vyskytuje se ve školách, kasárnách, věznicích, na pracovišti.“

Martínek (2008, s. 5) popisuje šikanu tak, že „jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“

Podle Lavičkové (2004) je šikanování hrubé zacházení s druhou osobou, zlomyslné týrání a trápení nebo vyhrožování, které agresorovi způsobuje pocity vlastního potěšení. O šikanování hovoříme, jestliže jedno dítě říká druhému zlé věci, fyzicky ho týrá například bitím, vyhrožuje mu, pomlouvá či vydírá, a to opakovaně. Aby takové jednání mohlo být považováno za šikanu, musí oběti působit bolest, ať už fyzickou, či psychickou. Pokud by to oběti nezpůsobovalo utrpení, nejednalo by se totiž o šikanu, ale o běžné škádlení mezi dětmi.

Vágnerová (2009, s. 11) uvádí, že „šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou).“

Koukolník, Drtinová (2006) definují šikanu jako svévolné psychologické, citové nebo tělesné ohrožování žáka jiným žákem, které se odehrává buď přímo ve škole nebo cestou ze školy domů. Šikana se týká žáků, studentů, učňů, vojáků

i zaměstnanců a zahrnuje gesta, fyzické a slovní útoky, vydírání, olupování, vylučování jedince ze skupiny či vynucování nějakého prospěchu.

Pro účely této bakalářské práce nám připadá nejvýstižnější definice Martínka, protože je v ní zdůrazněn úmysl, soustavnost týrání a agresivní dosahování cílů šikanujícího.

Martínek (2008, s. 4) upozorňuje na skutečnost, že musíme rozlišovat mezi pojmy šikana a teasing. Teasing je označení pro chování, které zdánlivě připomíná šikanu. „Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni ZŠ chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí. Dívky křičí, chichotají se, někdy chodí i žalovat, dospělý však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné, a jejich stěžování je pouze formální.“

Také Kolář (in. Vágnerová, 2009) upozorňuje na to, že rozdíl mezi škádlením a šikanou spočívá v tom, že když druhého škádlíme, předpokládáme, že se budeme bavit nejen my, ale i osoba, kterou škádlíme. Pokud jde z naší strany o škádlení a druhá osoba nevnímá naše chování jako legraci, ale naopak se cítí zraněná, pak bychom se měli omluvit a svého počínání litovat. V případě šikany nás naše chování nemrzí, ale naopak nám dělá radost, že druhému ubližujeme. Agresor se za své chování oběti nejenže neomluví, ale navíc své chování opakuje a jeho násilné jednání graduje.

Pokud jde o rozlišení mezi teasingem a šikanou, měli bychom se vždy zeptat aktérů, jak danou situaci vnímají. Oběť i agresor totiž mohou na daný incident pohlížet rozdílně, a nebo mohou úmyslně tvrdit, že si mysleli, že je druhá strana špatně pochopila.

1.2 Příčiny agresivity

Vznik a rozvoj agresivního chování u dětí ovlivňuje celá řada faktorů. V následující podkapitole se budeme zabývat různými příčinami agresivity a některé z nich podrobněji rozebereme. Z našeho pohledu mezi nejdůležitější z nich patří rodina a s ní spojené výchovné styly a bezprostřední okolí dotyčných jedinců.

Většina autorů se shoduje na tom, že vše, tedy i agresivní chování, začíná v rodině jako základní jednotce společnosti. Vágnerová (2009) říká, že když dítě vidí násilnické chování u rodičů, je pochopitelné, že se takto bude chovat i ono samo. Jde tedy o cykličnost násilí. Na nárůstu násilí se podílejí rizikové faktory jako například nestabilita nebo rozpad rodiny, násilí v původní rodině, komplikovaný průběh

těhotenství, stravování matek v těhotenství, nechtěné těhotenství, šikana, ať už ve škole či mimo ni, kontakt s násilím skutečným či prezentovaným v médiích, citová labilita a neschopnost řešit zátěžové situace. Kromě výše jmenovaných rizik přispívá k rozvoji agresivity také impulzivita, odstranění zábran, nedostatek vůle i sklony k hédonismu³. Za důležitý faktor můžeme považovat také velmi slabé, případně žádné pocity lásky, soucitu a vzájemnosti.

Dle Koláře (2001) agresivita pramení z nelásky k sobě a z nepřijetí sebe sama. Pouhá porucha morálního a duchovního vývoje ještě nemusí nutně vést k týrání druhých. Aby se u dítěte vyskytly agresivní projevy, musí zároveň působit i další faktory z oblasti mozku, výchovného prostředí či dědičnosti.

Abychom vyzkoumali pravou příčinu agresivního chování, musíme se podle Čadilové, Jůna a Thorové (2007) pokusit zjistit, zda takovéto jednání nezpůsobuje některý z těchto faktorů:

- tělesné zdravotní problémy klienta;
- nežádoucí účinky předepsaných léků;
- nefunkčnost prostředí, ve kterém nejsou uspokojovány některé ze základních potřeb klienta;
- příznaky konkrétní psychické poruchy.

Říčan (1995) ve své knize udává tyto čtyři motivy šikany:

- První z nich je *touha po moci* – touha mít nadvládu nad jiným člověkem se nás zmocňuje, protože díky moci můžeme získat to, po čem toužíme (například určitý předmět, výhody či služby). Touha po moci ovšem nemusí být motivována jen určitým ziskem, někdy stačí pouhý pocit, že máme moc, protože moc sama o sobě zkrátka člověku chutná.
- Další příčinou může být *krutost* – krutost spočívá v tom, že nám dělá dobře vidět jiné trpět. Psychoanalytici po zkoumání dospěli k závěru, že se tyto touhy projevují nejen u sadistů, jak se dříve předpokládalo, ale že jsou hluboko zakořeněny i u školních dětí. Tyto touhy lze u některých lidí probudit velmi snadno.

³ Haškovcová vysvětluje hédonismus v souvislosti s příčinami agrese jako sklon k pohodlnému požitkářství.

- Třetím z motivů je *zvědavost* – ubližováním druhému ukájíme svou zvědavost, kam až je možné v krutosti dojít. Zajímá nás, jak se oběť bude chovat, jestliže bude zažívat bolest a strach.
- Ke zvědavosti se váže *nuda a touha po akci, po prožitku něčeho vzrušujícího*. Agresora vede k mučení slabšího touha pobavit se, zažít vzrušení.

1.2.1 Biologické vlivy

Mají na vzniku agresivity nějaký podíl geny, hormony, pohlaví nebo vrozené či získané nemoci?

Každý z nás se na svět rodí s určitou genetickou výbavou. V této výbavě jsou zahrnuty větší či menší dispozice k určitému způsobu chování, tedy i k agresivnímu jednání.

Čermák (1999) ve své knize došel na základě výzkumu odborníků k názoru, že mohou existovat určité dědičné faktory, které se na vzniku agresivity podílejí. Je to především impulzivita a dominance našich předků. Ovšem na vzniku agresivního chování se podílejí jen nepatrně. Výzkumy, které provedli Court-Brown (1968) a Shah (1970, in Čermák 1999) též dokázaly, že k agresivnímu jednání více inklinují muži, než ženy a že muži s nadbytečným chromozomem Y mají větší sklon k agresii. Meyer-Bahlburg (1981, in Čermák 1999) se věnoval studiu agresivity u žen. Ženy dle výzkumů obecně nemají tendenci k násilnému chování. Prokázaly se ovšem rozdíly mezi ženami s chybějícím a naopak přebývajícím chromozomem X. Podle chromozomové teorie by měly být ženy s chybějícím chromozomem X⁴ náchylnější k agresivnímu chování, než ženy s jeho nadbytkem.

Jistý podíl na agresivním chování má též diagnostikovaná hyperaktivita s poruchou pozornosti a některá duševní onemocnění. Jestliže matka v době těhotenství brala léky, holdovala alkoholu nebo užívala návykové látky, může se to odrazit v pozdější zvýšené agresivitě dítěte. Nevhodná výživa v období gravidity matky má taktéž negativní vliv na vývoj dítěte, stejně jako skutečnost, že se dítě narodí jako nechtěné.

Grof (in Říčan, 1995, s. 23) připisuje zvýšenou agresivitu komplikovanému průběhu porodu. Porod je podle něj nejvýraznějším spouštěčem v budoucnu se

⁴ Ženy s chybějícím chromozomem X bývají označovány jako karyotyp XO.

projevujícího agresivního chování. Doslova říká, že „jedině síla prožitků ve chvílích, kdy se lidský plod prodírá porodními cestami a přitom cítí, že mu jde o život, může prý vysvětlit hrůzy agrese, kterou je člověk schopen použít proti svému bližnímu: Když je člověk doopravdy zlý, tak vlastně znovu prožívá, aniž o tom ví, svůj porod a chová se, jako by mu šlo o život.“

Uznáváme, že porod je jistě velmi silným zážitkem v životě každého člověka. S názorem Grofa si ale dovolíme částečně nesouhlasit. Nepřikládáme průběhu porodu až takovou váhu jako právě Grof. Domníváme se, že výraznější vliv na vznik agresivity než porod mají spíše faktory, jako je například prostředí, jež dítě bezprostředně obklopuje či vztahy a výchovné působení v rodině.

Ve III. ročníku celostátní konference s mezinárodní účastí Primární prevence rizikového chování: „specializace versus integrace“ (2006, s. 47) jsou mezi nejčastěji se vyskytujícími diagnózami u agresivních dětí uvedeny tyto faktory:

- ADHD, LMD
- disharmonický vývoj osobnosti,
- poruchy chování způsobené viktimologickou problematikou (týrání, deprivace, subdeprivace,...),
- sociální porucha osobnosti,
- impulzivita, sugestibilita, submisivita,
- návyk nebo hraniční zneužívání návykových látek,
- mentální retardace obvykle v kombinaci s výše zmíněnými diagnostickými riziky.

1.2.2 Rodina

Vliv na vývoj agrese u dětí má bezpochyby styl výchovy používaný v rodině. Agresivní chování podněcuje fakt, že vztah rodičů vůči dítěti je lhostejný, dítě je odmítáno nebo emoční vazba mezi dítětem a rodiči není příliš silná. Vhodnější než tělesné tresty a zdůrazňování moci a síly ze strany rodičů by bylo vysvětlování a objasňování dané situace a láskyplná výchova. Z hlediska úplnosti a neúplnosti rodiny je potvrzeno, že větší procento agresivních dětí pochází z rodin, kde jeden z rodičů chyběl. Nejčastěji se agresivně projevují chlapci, jimž chyběl v rodině mužský vzor. Problémy mohou nastat i v rodině, kde jsou zastoupeni oba rodiče, ale kde je nedostatečná komunikace mezi členy rodiny, nebo kde je komunikace patologická. Mají-li děti s některým z rodičů, popřípadě s oběma rodiči, negativní

vztahy, nebo pokud ze strany rodičů necítí přijetí a podporu, je zde větší pravděpodobnost pozdějšího zapojování do kriminální činnosti. Zvýšené riziko agresivního chování se též projevuje u dětí, jejichž matky neuspokojovaly jejich potřeby a nadměrně používaly tresty, nebo se na své děti nepřiměřeně zlobily. Patrné následky na dětem zanechává jejich ponižování. Agresivita vyvolává agresivitu – to platí i v sourozeneckých vztazích. Jinak řečeno, chová-li se dítě agresivně ke svému sourozenci, bude se chovat i tento sourozenec agresivně k ostatním lidem. Zasahování rodičů do konfliktů mezi sourozenci agresivitu jen posiluje, především pokud je trestán starší ze sourozenců. (Čermák, 1998)

III. Ročník celostátní konference s mezinárodní účastí Primární prevence rizikového chování: „specializace versus integrace“ (2006) předkládá, že z dostupných rodinných anamnéz byly zjištěny tyto rizikové faktory, podílející se na vzniku agresivity:

- Neúplná nebo restrukturalizovaná rodina (rozvod rodičů, svobodná matka, náhradní partner, adoptivní rodina, pěstounská rodina...)
- Dysfunkční rodina (závislosti, rodiny, žijící na hranici chudoby, zneužívání, týrání rodiči (fyzické či psychické), trestná činnost rodičů, psychické onemocnění v rodině,...)
- Úplná rodina bez výrazných patologických vnějších projevů (rozporuplně vedená výchova, fyzický nebo psychický handicap u rodičů,...)
- Jiné rizikové situačně - kontextové faktory v rodině (úmrtí, stěhování, jiné závažné události v rodině,...)

1.2.3 Vrstevníci

Už od samotného příchodu na svět jsme vystaveni vnějšímu tlaku z okolí. V dětském věku⁵ hrají v našem životě klíčovou roli kamarádi. Abychom „zapadli“ do party, se kterou se ztotožňujeme, jsme schopni udělat téměř cokoli. Pokud se tedy chceme stát členy party, která uznává hodnoty jako je například krutost a nepřátelství, přistoupíme k tomu, že se začneme chovat tak, jak je od nás vyžadováno, tedy i agresivně. Nároky na konformitu jsou v dnešní době velké a kdo se nějakým způsobem odlišuje od ostatních, není přijat dokud se nezačne chovat tak, aby se zcela začlenil do davu.

⁵ Především v období prepuberty a puberty.

Jestliže již členy jisté party jsme a někteří jedinci začnou své doposud přátelské jednání vůči světu měnit, začneme se přirozeně měnit i my, protože nechceme o členství ve své skupině přijít a raději své chování přetvoříme k obrazu kamarádovu. Přesto, že se nám tato změna nezamlouvá, chováme se agresivně, protože jsme na kamarádovi závislí.

Webster-Doyle (2002) uvádí, že se děti v kontaktu se svými vrstevníky učí jednat agresivně. Naše zájmy a koníčky mají značný vliv na výběr přátel. Pokud se dítě zajímá o bojové sporty či akční počítačové hry, bude si s největší pravděpodobností hledat přátele z okruhu lidí, kteří mají podobné zájmy.

Tímto se nastartuje začarovaný kruh, protože máme jen skupinu kamarádů s těmito zájmy a žádné jiné. Pokud bychom se tedy chtěli začít chovat jinak, začínali bychom ze složité pozice a sice z pozice jedince, který je úplně sám a nezná nikoho s běžnými zájmy, s kým by se mohl spřátelit.

1.2.4 Masmédia

Haškovcová správně tvrdí, že se média stala nedílnou součástí našeho života.⁶ V minulosti i v dnešní době se stále setkáváme s názory, že masmédia mohou jedince nabádat k porušování mravů nebo dokonce k násilnému jednání.

U dětí mezi osmým a jedenáctým rokem se projevuje snaha o expresivitu až po konkrétní napodobování filmového děje. Zájem o film jako takový vzniká přibližně od desátého roku věku dítěte. V tomto období děti upřednostňují pestré, napínavé a akční jednání, zajímají je dobrodružné a detektivní filmy. (Fürst, 1997)

Agresivita je důsledkem učení a napodoby, v tomto ohledu mají média, která velmi často detailně zobrazují násilné jednání, jednoznačně velký vliv na zvyšování agresivity. Prezentování násilí snižuje citlivost populace vůči projevům agresivity a děti pak takové agresivní chování často považují za normální, především když se násilně chovají i kladní hrdinové. Děti si velmi oblíbily akční filmy pro dospělé, které jsou často přesycené křikem, agresivními krvavými scénami, kde se zcela stírají rozdíly mezi kladnými a zápornými hrdiny, vítězem se stává ta z postav, která je silnější a agresivnější. V těchto filmech se odehrávají nereálné scény, například hlavní hrdina skáče z velkých výšek, vyhýbá se kulkám vypáleným ze zbraně

⁶ Médii jsou zde myšleny časopisy, televize, novinové články a knihy, rádio a v neposlední řadě internet.

protivníka, skáče z jedoucího auta, či sám přemůže celou skupinu nepřátel bez jediného škrábance. Děti se ztotožní s hlavním hrdinou a následně napodobují jeho chování. Pro děti se stávají tyto filmy nebezpečnými v případě, kdy je jim agresivní chování předkládáno jako správné. Obdivování a napodobování filmových postav může mít pro děti velký význam především tehdy, když jim chybí přitažlivé mravní vzory dospělých v jejich okolí. Zábavu si děti také v poslední době našly ve stahování a přeposílání násilných scén z internetu. V důsledku dlouhodobého sledování pořadů, v nichž je prezentováno násilí, se u dětí projevuje menší citlivost k utrpení ostatních, mohou být bázněvší a úzkostněvší, nebo naopak agresivněvší. Agresivní chování také podněcují zvuky a poslech hlasité hudby. Mezi hudební žánry, které se nejvíce podílejí na rozvoji agresivního chování, patří techno, rock či metal a jejich různé odnože. Na tomto vlivu médií na děti se shodují Jeřábková (2007), Erkert (2004), Haškovcová (2004), Lavičková (2004) a Antier (2004).

Lavičková (2004) i Antier (2004) spatřují problém také v hraní počítačových her. Hlavním motivem těchto her je zpravidla potřeba nepřítele zabít a vše si vybojovat. Oproti filmům je u počítačových her situace vážněvší v tom směru, že jednotlivé části hry je možné ukládat. Pokud se tedy dítěti hra v určitém okamžiku nedaří, má možnost se k této části hry vrátit později a dokončit ji. Děti tak nabývají mylného dojmu, že je člověk nesmrtelný. Čím více se hra svou propracovaností a speciálními efekty blíží skutečnému světu, tím více se dítě ztotožní s hlavní postavou.

Antier (2004) odkazuje na dlouhodobý výzkum pořádaný vědci z Kolumbijské univerzity, ve kterém bylo sledováno 707 dětí po dobu 17 let. Tento výzkum prokázal, že násilí v televizi rozvíjí agresivitu dětí a televize trvale mění jedincovo vnímání světa. Především otupuje citlivost. Čím více násilných činů v ní děti opakovaně zhlédnou, tím méně projevují lítost nad oběťmi násilí. V konečném efektu se potom stávají téměř imunními vůči násilí. Výzkum také dokazuje, že chlapci se nechají ovlivnit více než dívky a že chlapci, kteří se dívají na televizi déle než tři hodiny denně později páchají více násilných činů než chlapci, kteří sledují televizi méně než tři hodiny denně.

Naproti tomu Čermák (1999) přímou souvislost mezi televizním násilím a skutečně páchaným násilím vylučuje.

Neodmítáme tak striktně jako Čermák určitou souvislost mezi násilím prezentovaným v médiích a páchaným násilím. Domníváme se, že jestliže není nijak

narušen vývoj dítěte z hlediska výchovy a působení okolních vlivů, nemá sledování násilných scén v televizi výrazný vliv na vznik či rozvoj agresivity. Připouštíme však, že pokud vývoj narušen je, může sledování pořadů s násilnou tematikou agresivní jednání podporovat. Zdá se však být jednoznačné, že pokud se má dítě chovat agresivně, média poskytují rozmanité návody a příklady, jakými způsoby to lze provést.

Ohledně problematiky mediálního násilí byl vytvořen návrh Mezinárodní úmluvy na ochranu dětí a mladých osob před škodlivými programy médií a k podpoře mediální kultury. Obsahem tohoto návrhu je i ustanovení, které se týká internetu, konkrétně doporučuje zákaz dětské pornografie a dalšího prezentování tzv. škodlivého obsahu. (Haškovcová, 2004)

Antier (2004, s. 72) poskytuje rodičům tyto rady, jak omezit škodlivý vliv médií na děti:

- Vybírejte televizní programy společně s dítětem.
- Používejte videonahrávky, abyste mohli rozhodnout, ve kterou hodinu se na ně dítě bude dívat.
- Dívejte se společně s dětmi na televizi a komentujte pořady, abyste dětem přiblížili jejich smysl.
- Nepřekračujte dobu sledování televize (ta by měla odpovídat věku dítěte).
- Nedávejte televizi do dětského pokoje, dokud dítě nedokončilo svůj vývoj, to znamená do jeho osmnáctých narozenin.

1.3 Druhy a stupně agresivity

V této podkapitole se budeme věnovat dělení druhů a stupňů agresivity podle různých hledisek z pohledu několika autorů.

Násilí zaměřené na okolí dělí Petr (in Marková, Vengléřová, Babiaková, 2006) na čtyři skupiny:

- *Instrumentální agresivita* – osoba dosahuje cíle prostřednictvím násilí. Například pokud dítě chce po svém spolužákovi, aby mu dal opsat úkol, nebo aby mu dal svou svačinu, může tomuto spolužákovi například vyhrožovat zbitím, či ho dokonce zbit.
- *Samoučelná agresivita* – agresivita sama o sobě přináší uspokojení. Destrukce může vzbuzovat příjemné pocity, může zvyšovat sebevědomí. Zde

není agresivita prostředkem, ale cílem. Dítě nechce svým agresivním chováním něčeho dosáhnout, chce se jen cítit dobře nebo důležitě.

- *Agresivita jako důsledek afektu* – jde o silnou reakci na domnělé ponížení. Agresorovi stačí, že se na něj někdo jen „škaredě podívá“ a považuje to za cílenou provokaci, i když oběť to tak vůbec nemusela myslet.
- *Agresivita reaktivní* – je to reakce na ohrožení životních potřeb. Jako příklad lze uvést reakci na intenzivní bolest.

Z našeho pohledu je nejzávažnějším druhem agresivity samoúčelná agresivita, protože dítě nemá k takovému jednání kromě vlastního uspokojení žádný jiný důvod. Naproti tomu, jako pochopitelná, ovšem ne odpustitelná, se nám jeví agresivita reaktivní.

Petr (in Marková, Vengléřová, Babiaková, 2006) rozděluje agresi na *autoagresi* a *heteroagresi*. Heteroagrese je agrese směřovaná na okolí, kdežto autoagrese je zaměřená na osobu agresora a projevuje se například sebepoškozováním či pokusy o sebevraždu.

Haškovcová (2004, s. 21) i Jobánková (2006, s. 43-44) hovoří o třech základních formách fyzické agrese, „totiž o agresi proti předmětům, proti druhým osobám a proti sobě.“

Autoagrese je zvláštním druhem agrese v tom smyslu, že jedinec se stává zároveň obětí i útočníkem. Osoby, jež se sebepoškozují uvádějí nejčastěji jako důvod svého jednání nesnesitelnou psychickou bolest. Cítí, že tuto vnitřní bolest ze sebe dostanou jen tím, že ji „přebijí“ tělesnou bolestí. Rozdíl mezi sebepoškozováním a sebevraždou spočívá v úmyslu zemřít. Zatímco osoba, která provádí sebepoškozování chce pouze ulevit své duševní bolesti a žít dál, osoba, která spáchá, nebo se pokusí spáchat, sebevraždu jedná s jasným úmyslem ukončit svůj život.

Klasifikaci typů agrese znázorňuje následující tabulka:

Osm druhů agrese	Příklady projevů
1. Fyzická aktivní přímá	Útočníci obět' věší, škrtí, kopou, fackují apod.
2. Fyzická aktivní nepřímá	Iniciátor pošle pomocníky, aby obět' zbili. Oběti jsou ničeny věci.
3. Fyzická pasivní přímá	Agresor fyzicky brání oběti v dosahování jejích cílů.
4. Fyzická pasivní nepřímá	Agresor brání oběti ve splnění jejích požadavků.
5. Verbální aktivní přímá	Nadávání, urážení, zesměšňování atd.
6. Verbální aktivní nepřímá	Šíření pomluv nebo tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
7. Verbální pasivní přímá	Neodpovídání na pozdrav, otázky atd.
8. Verbální pasivní nepřímá	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li neprávem obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

(Kolář, 2001, s. 32)

Jeřábková (2007) uvádí jako zdroje agrese tyto faktory:

- Agrese jako reakce na *nenaplnění potřeb* – jestliže nejsou uspokojeny základní fyzické a psychické potřeby jedince, pocítuje toto jako ohrožení. Cítíme-li se ohroženi, projevuje se u nás snaha bránit se, například formou agrese. Agresivní chování proto může plynout z neuspokojení některé ze základních lidských potřeb. Zahrnujeme sem především situace, kdy rodiče či zákonní zástupci děti týrají či zanedbávají, alkoholismus v rodině, rozvodová situace v rodině, neexistence vrstevnických vztahů, nerespektování dítěte rodinou, vrstevníky, školou, nebo nedostatečná možnost seberealizace.

- Agrese jako projev *potlačených emocí* – projevy agresivity mohou být důsledkem předchozích nezpracovaných emocí, například smutku, vzteku, beznaděje apod.
- Agrese jako důsledek *hyperprotektivní výchovy* – v tomto případě jsou potřeby a přání dítěte plně uspokojovány. Dítě pak může být překvapeno, když někdo nechce jeho přáním či potřebám vyhovět a může se u něj projevit agresivní reakce.
- Agrese jako *nápodoba* – děti napodobují osoby, které jsou pro ně určitými vzory.
- Agresivní chování jako *norma ve skupině* – žáci využívají agrese k dosažení dominantního postavení ve skupině. Cílem může být upoutání pozornosti či získání nějakých výhod. Není-li jasně stanoveno přijatelné a nepřijatelné jednání, může se agresivita stát normou.

Stejně jako Jeřábková, připisuje i Šimanovský (2002) důležitou roli při vytváření agresivního chování neuspokojování základních potřeb (na základě Maslowovy pyramidy potřeb – viz příloha č. 1). Portmannová (1996) také zdůrazňuje význam neuspokojení potřeb ve vztahu ke vzniku agresivity a řadí k základním psychickým potřebám také potřebu identity, být v očích druhých uznáván a cítit, že někam patřím. Pokud se dítě necítí uznávané, může se pak chovat agresivně, aby tohoto uznání dosáhlo.

Špaňhelová rozlišuje čtyři stupně agresivity:

- agrese bez vnějších projevů, probíhá pouze v myšlení dítěte,
- agrese, která se projeví navenek, například hrubým slovem nebo nadávkou,
- agrese, která se projevuje destruktivním chováním – ničení věcí, kopnutí do něčeho,
- fyzické napadení druhé osoby.

(Dostupné na: <http://www.azrodina.cz/1712-agresivita-deti>)

Jiné dělení stupňů agresivity používá Petr (in Marková, Vengléřová, Babiaková, 2006):

- Nejnižším stupněm agrese je *nepřátelství*. Lze na něj usuzovat z chování jedince, jde o výrazný projev antipatií.

- Druhým stupněm agrese je *verbální agrese*. Ta může být přímá (urážky, nadávky), nepřímá (telefonáty, dopisy, vzkazy), nebo ideatorní (představy).
- Nejzávažnějším stupněm agrese je potom *agrese brachiální*. Jde o agresi fyzickou, která může směřovat k věcem či živým tvorům.

2 Agresivní dítě a dítě, kterému je ubližováno

V této kapitole se budeme blíže zabývat projevy agresivního chování u chlapců i dívek. V první podkapitole se zaměříme na podrobnější popis jednotlivých typů agresorů, jejich vzhled, způsob jednání a rodinný původ. Další podkapitola je věnována obětem, jejich vzhledu, chování a prožívání.

2.1 Agresor

Když se řekne agresivní dítě, většina lidí si nejspíše představí chlapce s vysokým sebevědomím, který budí dojem naprosto vyrovnaného jedince, s nepatrně nižší inteligencí a vysokou mírou vznětlivosti. Z hlediska tělesné stavby nám nejprve přijde na mysl, že tento chlapec bude štíhlý, vysoký a silný, bez viditelného defektu. V této podkapitole si ukážeme, že to zdaleka není pravidlem a že aktéry šikany a agrese mohou být i jedinci, u kterých nám to nepřipadá pravděpodobné, ba dokonce i dívky.

Pokud jde o tělesný vzhled chlapců, Říčan (1995) tvrdí, že agresory většinou bývají jedinci, kteří jsou mimořádně fyzicky zdatní, silní a vynikají obratností.

Lavičková (2004) agresorům připisuje velmi podobné tělesné znaky, tedy, že agresorem se zpravidla stává jedinec silný, fyzicky zdatný a často také starší než oběť.

Toto tvrzení se nám ovšem jeví jako velmi zjednodušené. V následující části práce se dočtete, že tomu tak nemusí vždy být.

Koho si vlastně máme představit pod pojmem tyran? Webster-Doyle (2002) uvádí, že tyranem může být v podstatě kdokoliv. Mohou jím být lidé různého věku, pohlaví, tělesné stavby, národnosti, vzdělání, i materiálního zajištění. Jedno je jim ale společné: tělesně či slovně trýzní ostatní, jsou frustrování, zlostní, podráždění a nervózní.

O konkrétních projevech agrese se zmiňuje již první kapitola.

2.1.1 Druhy a typy agresorů

Máme dva základní druhy tyranů, a to tyrana extrovertního a introvertního. *Extrovertní tyran* touží být důležitý, oceňovaný. Předmětem jeho zájmu bývají spíše věci, než city a myšlenky. Ke svému prosazení používá hrubou sílu, avšak ve svém nitru může prožívat pocity nejistoty. Často mívá problémy s dodržováním řádu.

Introvertní tyran na rozdíl od tyranů extrovertních velmi nápaditě svou agresivitu před okolím tají. Často lžou a pečlivě promýšlejí, co v dané situaci mají říct, jak se v jisté situaci zachovat, protože chtějí za každou cenu vzbuzovat dojem, že jsou hodní, přátelští a že vše myslí dobře. V jejich „maskování“ spočívá jejich nebezpečnost. (Webster-Doyle, 2002).

Extrovertní tyran má určité společné znaky s hrubiánem v pojetí Vágnerové (2009) a introvertní tyran se slušňákem.

Vágnerová (2009) rozlišuje tři typy agresorů:

- „*Hrubián*“ – bývá často popudlivý, primitivní, neuznává autority, mívá výchovné problémy, někdy bývá členem party, jež páchá trestnou činnost. Ublíží ostatním tvrdě, bez projevů lítosti, striktně vyžaduje poslušnost, zastrašuje ostatní. Pro tento typ agresora je typická existence agresivního chování v rodině, především u rodičů.
- „*Slušňák*“ – tento typ agresora ubližuje nejčastěji tajně, beze svědků a bývá při tom velmi rafinovaný. Většinou se toto dítě zdá slušné, někdy až úzkostné. Takové dítě bývá vychovááno přísně, dalo by se říci až tzv. vojenským způsobem. Tento způsob výchovy ovšem postrádá projevy lásky vůči dítěti.
- „*Srandista*“ – jeho typickými znaky jsou optimismus, sebevědomí, výřečnost, oblíbenost, zábavnost. Druhým ubližuje proto, aby si zajistil pozornost kolektivu, šikanuje pro zábavu.

Podobné dělení používá ve své knize i Kolář (2001).

Martínek (2008) doplňuje rozdělení Vágnerové ještě o typ *agresora spouštějícího ekonomickou šikanu*. Tito jedinci pochází z ekonomicky silných rodin. V rodině jsou zahrnováni materiálními věcmi, dostanou vše, na co si jen vzpomenou. Rodiče se těmito věcmi ovšem snaží vynahradit nedostatek lásky a času věnovaného dítěti. Dítě pak přijme tento „nadstandard“ jako normu, a jestliže někdo tuto normu nesplňuje, může se stát objektem posměchu a šikany.

Děti, jenž šikanují ostatní se vyznačují touhou mít nad druhým převahu a celkově ho ovládat. Týrání jim činí radost.

2.1.2 Agresivní dívky

Málokomu přijde ve spojení s agresivitou na mysl křehká dívka. Násilné chování si automaticky představíme spíše u chlapců, u nichž se jistá míra agresivity předpokládá a někdy také vyžaduje jako potvrzení jejich mužnosti.

Tak jako narůstá míra agresivity u chlapců, můžeme pozorovat růst agresivity i u dívek. Kupodivu agresivitu u dívek podporují už rodiče, ač si to mnohdy neuvědomují. Dnes už neplatí staré rčení „sedávej panenka v koutě, budeš-li hodná, najdou tě“. V dnešním světě jsou děvčata vychovávána k samostatnosti, sebedůvěře, koketnosti a emancipaci. Agresivita se projevuje ve stále nižším a nižším věku – dnes již bohužel není výjimkou násilně se chovající dívka, které ještě nebylo ani deset let. Nejvýrazněji můžeme pozorovat vzestup agresivity ve slovním projevu. Dívky už v běžné konverzaci užívají vulgární výrazy. Zvyšování slovní agresivity je patrné nejen ve vztahu k vrstevníkům, ale též k rodičům i dalším dospělým osobám. S rostoucím věkem přecházejí ze slovní agrese na agresi na úrovni protispolečenských činů, aby si získaly respekt party. Takovýmto způsobem jednání získávají na oblibě především u chlapců. (Antier, 2004)

Děvčata také častěji obrazejí agresivitu proti sobě. Dívky jsou obecně citově labilnější než chlapci. Především v období puberty. V této náročné životní etapě velmi silně vnímají sebe i okolí. K vlastní osobě jsou velmi sebekritické a špatně snášejí i kritiku od druhých. V případě, že je negativně hodnocen jejich vzhled, především pokud jde o nemístné poznámky ohledně tloušťky, dívky často volí formy sebepoškozování, které mohou vést k poruchám příjmu potravy jako jsou anorexie, či bulimie.

Mentální anorexie je podle Haškovcové (2004) závažná porucha příjmu potravy, která spočívá v dlouhodobém odmítání jídla. Dívky z obavy, že by po konzumaci nějakého jídla ještě ztloustly, raději vůbec nejí. Při bulimii se naopak přejídají, ale následně všechno co snědly vyvracejí. Ať už proto, že jejich žaludek již není schopen potravu přijmout a udržet, nebo proto, že si dívky záměrně vyvolají zvracivý reflex.

Donedávna byla mentální anorexie i bulimie výsadou jen mladých dívek, dnes už se stále častěji objevuje i mezi chlapci a dívkami různého věku.

Další formou autoagrese je záměrné fyzické sebepoškozování. Mezi nejčastější druhy patří pálení se cigaretou, řezání se nožem na různých částech těla,

bouchání se pěstmi či jinými nástroji, štípání se. Tuto formu volí především v případech, že nějak psychicky strádají, nebo je jim ubližováno. Fyzická bolest přebije tu psychickou a tím se jim částečně uleví. S tělesným ubližováním si se setkáváme většinou u děvčat, která mají problémy v citové oblasti⁷, nebo kde rodina nefunguje tak jak má. Pokud je v rodině používán nevhodný výchovný styl, nebo pokud dochází k rozpadu rodiny, může dívka obracet agresivitu proti sobě. Dalšími důvody, proč se dívka uchýlí k takovému jednání mohou být problémy ve škole⁸, neexistence či ztráta přátel. Extrémní formou ubližování sobě samé je sebevražda či pokus o ni.

2.2 Oběti

V následující podkapitole si ukážeme, jak se obecně chová dítě, které se nejčastěji stává obětí agrese, jaké jsou jeho nejtypičtější vlastnosti, čím agresora přitahuje. Dále uvádíme konkrétní klasifikaci obětí násilí.

Máme-li v této kapitole hovořit o obětech dětského násilí, musíme si objasnit pojem viktimizace, který se k tomuto tématu bezprostředně vztahuje. Slovo victim pocházející z angličtiny se do češtiny překládá jako oběť. „Pojem viktimizace znamená, že jedinec nebo skupina z někoho „vytvoří“ oběť. Vztah obětí a pachatelů zkoumá vědecký obor, kterému se říká viktimologie.“ (Koukolík, Drtilová, 2006, s. 8)

Ačkoli se agrese často vysvětluje tím, co odborníci označují jako „okolnosti trestného činu“⁹, důvodem může být také osobnost obětí. Obecně lze říci, že se do role obětí často rekrutují lidé ustrašení, úzkostní a lidé s nízkým sebevědomím. Agresor si totiž troufne spíše na jedince slabšího než je on sám, než na osobu stejně silnou, či dokonce silnější. U nesmělého a utlačovaného dítěte je mnohem větší pravděpodobnost, že se stane obětí agrese. Nesmělost je totiž vlastnost, kterou lze jen velmi těžko utajit, protože se projevuje v našem jednání, způsobu komunikace, chůzi, i interpersonálních vztazích. Na skutečnost, zda se z dítěte stane oběť má stejně jako v případě pachatele vliv rodinné prostředí. U dítěte pocházejícího z rodiny, kde s ním

⁷ Příkladem problémů v oblasti citů může být neopětovaná láska, nebo rozchod s partnerem, a podobně.

⁸ Problémy ve škole máme na mysli například šikanu, špatný prospěch či konflikty s učiteli.

⁹ Okolností trestného činu je chápána situace, povaha agresora, chování napadeného, atd.

nebylo dobře zacházeno, případně bylo zneužíváno a nadměrně trestáno, nebo bylo svědkem domácího násilí je větší pravděpodobnost, že bude inklinovat k roli oběti. Oběťmi fyzických útoků jsou častěji chlapci, kdežto oběťmi psychických útoků bývají častěji dívky. U dětí, které se stávají oběťmi, se častěji objevují somatické, nebo psychosomatické potíže jako jsou poruchy spánku (například nespavost, nebo naopak snadná unavitelnost, časté probouzení během noci či pronásledování zlými sny, tzv. nočními můrami), stravování, bolesti hlavy a břicha. Agresor na oběti jednoduše pozná, že právě tato osoba může být snadným terčem. „V některých případech může stačit pouze ošklivý rys ve vzhledu dítěte, jako je zvlášť nehezký obličej, hnisavé akné, velmi silné brýle atd., aby bylo „napadnutelnější“ než jiné dítě, protože ono samo se bude cítit méněcenné.“ V nejobecnější rovině se oběť může stát jakákoliv osoba, která nějakým způsobem vybočuje z normy. Může se jednat o jedince, jenž ve škole vyniká v některém předmětu více, než ostatní, nebo se věnuje nějakému neobvyklému koníčku, nebo jen nenosí oblečení podle poslední módy. (Bourcet, 2006, Lavičková, 2004)

Šikanou jsou ohroženy děti, které přicházejí do nové třídy, kde byl již dříve sehraný kolektiv. Jeho noví spolužáci ho často berou jako vetřelce a nechtějí ho mezi sebe přijmout. Každý má ve třídě svého kamaráda, nebo skupinu kamarádů a tento nový žák je ve třídě jakoby navíc. V třídním kolektivu mohou mít složitou pozici i jedinci mimořádně nadaní a přemýšliví (tzv. „šprti“), či jedinci, jež jsou oblíbeni u učitelů (tzv. „šplhouni“). Agresori nejčastěji udávají jako důvod, proč si za oběť vybrali určitou osobu, viditelnou odlišnost dítěte. Takže děti, jež mají určitou vzhledovou vadu, jako je například obezita, velké uši, zrzavé vlasy, akné apod., mají bez vlastního přičinění předpoklad stát se obětí. Z hlediska psychického znevýhodnění může přispívat k získání role oběti třeba hyperaktivita s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení či opožděný duševní vývoj dítěte. Charakterovými vlastnostmi, které jsou pro oběti typické jsou citlivost, plachost, sklon k podřizování se druhým. Na obyčejné škádlení reagují stáhnutím se do ústraní. Trpí nedostatečnou sebedůvěrou, považují se za nudné a hloupé. Oběti se poznají podle ustrašeného, stydlivého, smutného a lítostivého výrazu v obličeji. Pro držení těla jsou charakteristická třesoucí se kolena, skleslý postoj, skloněná hlava a sklopený pohled. Na to, že dítě něco trápí můžeme usuzovat i z jeho chování. Dítě se například může začít vyhýbat prostředí, kde se mu děje něco nepříjemného. Pokud je šikanováno ve škole, může být pro rodiče varovným signálem předstírání nějaké

nemoci nebo dokonce záškoláctví. (Říčan, 2004, Webster-Doyle, 2002, Erkert, 2004, Koukolík, Drtilová, 2006, Kolář, 2001)

„Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby zalíbit).“ (Kolář, 2001, s. 100-101)

V roce 2009 přijala Linka bezpečí na své telefonické lince 6215 hovorů. Tato tabulka znázorňuje procentní vyjádření jednotlivých témat telefonátů.

Tématické hovory na Linku bezpečí v roce 2009:

Důvod telefonátu	%
problémy s láskou a partnerstvím	20
rodinné vztahy	18
vrstevnické vztahy	14
osobnostní a zdravotní problémy	12
CAN	8
problémy sexuálního zrání	8
ostatní témata	7
školní problémy	6
šikana, etnické a rasové problémy	5
Závislosti	2

(Online, dostupné na:

<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/magazine.asp?idk=452>)

2.2.1 Klasifikace obětí

Martínek (2008) se domnívá, že existují tyto čtyři základní typy potenciálních obětí:

- *Oběť na první pohled* – v tomto případě jde o děti, na kterých je slabost patrná už „z dálky“. Pro jejich vnější vzhled je typická vysoká štíhlá postava, neobvyklá barva vlasů, ustrašený výraz v obličeji. Nejsou schopni se v kolektivu prosadit, bránit se. Bývají zamlklé, osamocené. Pocházejí nejčastěji z rodin, kde je uplatňována ochranná výchova.

- *Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček* – tyto děti přicházejí z rodin, kde jim nebylo dovoleno samostatně se rozhodovat a jednat sami za sebe. Rodiče nevěří ve schopnosti svého dítěte a raději za něj v dobré víře vše udělají. Děti jsou pak v očích svých spolužáků nebo kamarádů viděny jako neschopné a nesvéprávné.
- *Handicapované děti* – jsou nejspíše nejsnadnějším terčem šikany, protože mají jen malou možnost se bránit. Zde bychom se měli zamyslet, zda je vhodné za každou cenu handicapované děti integrovat do běžné školní třídy. Zda jim zařazení do nepřipraveného třídního kolektivu spíše neuškodí než prospěje.
- *Učitelské děti* – také jsou ohroženy děti, jejich rodič učí na stejné škole, kterou dítě navštěvuje. Pokud navíc dítě chodí přímo do třídy, kde jeho rodič vyučuje, je situace ještě komplikovanější. Rodiče – učitelé, totiž své děti – žáky obvykle posuzují přísněji, než ostatní žáky. Chtějí si totiž před žáky a především před kolegy udržet prestiž. Pokud na své děti slyší stížnosti od svých kolegů, nesou to velmi těžce, vnímají to jako svou vlastní prohru, jako snížení jejich lidské hodnoty před spolupracovníky a nadřízenými.

Kolář (2001, s. 89) uvádí tuto typologii obětí:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní,
- šikanovaní žáci s životním scénářem obětí.

3 Prevence a eliminace agresivity

V této kapitole se zaměříme na strategii prevence násilí u dětí a následné odstranění již vzniklých obtíží. Zaměříme se na možnosti, jež nabízí platná legislativa ČR v souvislosti s problematikou prevence a řešení agresivity. Také zde zmíníme, jaké možnosti mají rodiče, kteří mají doma agresivní dítě či dítě, kterému někdo ubližuje.

Všichni jistě víme, že prevence je důležitější, jednodušší a v neposlední řadě také mnohem levnější, než následné řešení vzniklých problémů. Proto bychom se měli primárně zaměřit právě na ni.

3.1 Prevence a eliminace z hlediska oficiálních dokumentů

K zajištění prevence a eliminace agresivního chování ve škole je zákonem upravena možnost zřídit funkci asistenta pedagoga. Zákon č. 561/2004 Sb.,¹⁰ doslova uvádí možnost zřízení funkce asistenta pedagoga takto: „Ředitel mateřské školy, základní školy, základní školy speciální, střední školy a vyšší odborné školy může ve třídě nebo studijní skupině, ve které se vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami, zřídit funkci asistenta pedagoga. V případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení.“ „Zdravotním znevýhodněním je pro účely tohoto zákona zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání.“

Dále se prevenci ve škole věnuje Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j.: 20 006/2007-51, článek 2, konkrétně odstavce 1, 2 a 3. odst. 1 se obecně zabývá primární prevencí sociálně patologických jevů u žáků. Říká se zde, že „primární prevence sociálně patologických jevů u žáků – základním principem strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školství je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního

¹⁰ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Sbírka zákonů č. 317/2008 Sb., s. 4831, 4832.

chování a zachování integrity osobnosti. Jedná se o oblast zabývající se prevencí v oblastech uvedených v čl. 1 odst. 2 s cílem zabránit výskytu rizikového chování v daných oblastech, nebo co nejvíce omezit škody působené jejich výskytem mezi žáky.“ Odst. 2 Metodického pokynu definuje nespecifickou primární prevenci jako „veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.“ Specifická primární prevence, které se věnuje odst. 3 Metodického pokynu zahrnuje „aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Jedná se o:

- všeobecnou prevenci, která je zaměřena na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika,
- selektivní prevenci, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšenou hrozbu rizikového chování,
- indikovanou prevenci, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky.“

Dalším významným dokumentem zabývajícím se šikanou a její prevencí a řešením je Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6. Článek 4, odst. 1 tohoto dokumentu hovoří o tom, že důležitým aspektem při prevenci šikany na školách je podpora vzájemných vztahů mezi žáky a též mezi žáky a učiteli. Školy a školská zařízení by měly vytvářet bezpečné prostředí podporou solidarity, tolerance, vědomí sounáležitosti, zdůrazňováním spolupráce mezi dětmi a rozvíjením vzájemného respektu. Dále by měly vytvářet podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit školy a třídy. V neposlední řadě mají nabádat a učit děti, aby jednali v souladu s právními normami a klást důraz na právní odpovědnost jedince.

Při řešení agresivních projevů u dětí a mládeže se podle MŠMT angažuje kurátor pro děti a mládež. V jeho kompetenci jsou zahrnuty například tyto činnosti:

- poskytuje sociálně právní, výchovné, případně psychologické porady dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů

a akutních krizových situací. Zprostředkovává pomoc odborných poradenských a zdravotnických pracovišť a jiných zařízení.

- dle zákona o rodině podává podněty na výchovná opatření u obtížně vychovatelných dětí a mladistvých a sleduje jejich účinnost
- analyzuje situaci v oblasti patologických jevů u dětí a mládeže a navrhuje preventivní opatření

(Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf)

Prevenčí a minimalizací šikany se v letech 2005 až 2007 zabýval projekt Minimalizace šikany, který byl prezentován pod zkratkou MIŠ. Tvůrci projektu, jehož autorem je PhDr. Michal Kolář, se pokusili zavést do škol Speciální program proti šikaně. Prostřednictvím tohoto programu se pokusili obeznámit veřejnost se závažností šikany nalézt systematické řešení k minimalizaci šikany. (Minimalizace šikany, 2008)

3.1.1 Typy prevence a její postupy

V publikaci Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: Trendy, strategie a reakce v členských státech EU (2006, s. 36) se píše, že prevence má obecně tři druhy:

- *Primární prevence* – všeobecné přístupy zaměřené na předcházení násilí dříve, než k němu dojde.
- *Sekundární prevence* – přístupy zaměřené na ty osoby, u kterých je nejvyšší riziko viktimizace a páčání násilí.
- *Terciární prevence* – přístupy zaměřené na osoby, které se již staly obětí či pachatelem násilí.

Zuzana Baudyšová (2010) spolu s politickou stranou Věci veřejné vedenou Radkem Johnem doporučuje ke snížení případů šikany a agresivního chování zavést ve školách funkci speciálních psychologů.

Čermák (1998) zmiňuje tyto preventivní postupy:

- Všímat si dění ve skupině.
- Věnovat pozornost i nepatrným náznakům násilí mezi dětmi a nezlehčovat je.
- Naslouchat i nepřímým náznakům obětí.
- Učit děti konstruktivním řešením konfliktů.
- Zdůrazňovat dětem, že mají právo vyjadřovat své názory.

- Pomoc řešit konflikty mezi vrstevníky.
- Zjistit situaci ve skupině (kdo je vůdce, pomahač, oběť).
- Nedeklasovat děti.
- Striktně zdůrazňovat a prosazovat odmítavý postoj k šikanování.

Komplexní strategie v rámci modelu ochrany veřejného zdraví:

Prvky americké komplexní strategie	Úroveň v rámci modelu ochrany veřejného zdraví
1. Posilování rodin	Primární
2. Podpora hlavních sociálních institucí	Primární
3. Podpora preventivních strategií, zejména prostřednictvím opatření zahrnujících místní občany a zaměřením na nejohroženější mladé lidi	Sekundární
4. Intervence u mládeže bezprostředně poté, co se poprvé dopustí delikventního chování, s co největším zapojením rodiny a hlavních sociálních institucí	Sekundární
5. Vytvoření širokého spektra stupňovaných sankcí	Terciární
6. Identifikace a kontrola malého segmentu nebezpečných, násilných a chronických mladistvých pachatelů, u kterých nebyla intervence účinná, a péče založená na komunitě, nespojená s odnětím svobody, a nápravné služby nabízené systémem soudnictví nad mládeží	Terciární

(Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: Trendy, strategie a reakce v členských státech EU, s. 36)

3.2 Možnosti prevence a eliminace z pozice rodičů

Pokud se rodič či jiná osoba stane svědky slovního či fyzického konfliktu mezi dětmi, měl by zachovat klid a vyvarovat se přehnaných reakcí. Jakmile potyčka skončí, měl by si dospělý člověk s oběma dětmi pohovořit o vzniklé situaci a vysvětlit jim, že takové jednání je nepřijatelné. Měl by se vyvarovat poučování a svalování viny, a naopak by měl objektivně vylíčit, co shledává na dané situaci jako špatné. Děti by měly z jeho výkladu jednoznačně cítit, že takové jednání odsuzuje a není ochoten ho za jakýchkoli okolností trpět. Při rozhovoru s oběma stranami jim musí být umožněno se ke všem skutečnostem vyjádřit. Ten, kdo potyčku vyvolal musí pochopit, že dospělá osoba očividně stojí na straně oběti. Rozhovor s oběma účastníky konfliktu by měl v ideálním případě vyústit v dohodu o smíru mezi agresorem a obětí. (Erkert, 2004)

Pokud rodič zjistí, že je jeho dítě ve škole vystaveno šikaně, měl by být dítěti oporou a neotřesitelně při něm stát. Jakmile dítě cítí od matky či otce podporu a naprostou důvěru, měl by rodič ihned začít se zjišťováním informací o dané situaci. Měl by se potomka zeptat na okolnosti šikany, jako jsou: co se vlastně stalo, kdo mu ubližoval, kdy, kde a jakým způsobem. Měl by s dítětem neustále udržovat kontakt a mluvit s ním o průběhu situace. Pokud jde o případ brutální šikany, kdy je dítě ve špatném psychickém stavu a bojí se chodit do školy, měli by ho rodiče raději nechat doma a nevystavovat ho zbytečnému ohrožení, dokud se situace nezačne řešit. Poté, co zabezpečí dítě a zjistí všechny podrobnosti šikany, měli by pokud možno oba rodiče jít s tímto problémem za ředitelem školy a třídním učitelem dítěte. Měli by se ve svých výpovědích navzájem podporovat a stát při sobě. Na schůzce s učitelem či ředitelem by měli podrobně vylíčit situaci a následně se zajímat, zda má škola možnost a schopnost poskytnout účinnou odbornou pomoc. Rodiče se musí zajímat o konkrétní postupy, které hodlá pedagog k řešení šikany využít. Je-li škola ochotná daný problém řešit, ale nemá k tomu dostatek odborných zkušeností, měli by se rodiče pokusit domluvit s kantorem na co nejrychlejší vyhledání odborníka na tuto problematiku. Pokud škola již spolupracuje s odborníkem v daném oboru, měla by okamžitě přistoupit k řešení. Jestliže nastane situace, že škola odmítá situaci řešit, nebo se snaží přesvědčit rodiče, že situaci

zvládne, ale v praxi se v podstatě nic neděje, měli by zasáhnout sami, nebo se s žádostí o pomoc obrátit na odborníky. K řešení mohou využít některý z těchto způsobů: přeargovat dítě do jiné třídy či přímo do nové školy, informovat inspektora, nebo podat stížnost na školu či jejího zřizovatele pro nezabezpečování základních práv dítěte. To je možné udělat na úrovni České školní inspekce, ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, poradny pro práva dětí, soudu či prezidenta. (Kolář, 2001)

4 Rodiče a jejich děti

Tato kapitola se věnuje vztahu rodičů a dětí a jeho vlivu na vznik a rozvoj agresivity. Zabýváme se zde problematikou trestání za určitá provinění a vymezení pravidel a řádu, kterými by se mělo dítě řídit. Dále zdůrazňujeme a popisujeme důsledky jednotlivých typů výchovy, jež jsou na dítě uplatňovány.

4.1 Trestání a určení hranic

Martínek (2008) zastává názor, že každé dítě by mělo mít jasně určená pravidla, kterými se musí řídit. Pokud nemá stanoven, jak se v dané situaci zachovat, může se projevit způsobem, na který dostane nečekanou odezvu, aniž by chápalo důvod takovéto reakce. Jestliže rodič dítěti nenastaví hranice, dítě má zmatek v tom, jak se má, či nemá chovat. Rodič, u něhož nelze předvídat reakce na určité jednání, chválí (odměňuje) a trestá podle aktuální nálady. Jestliže má zrovna dobrou náladu promine i sebevětší provinění a dítě ze situace vyjde bez trestu. Naopak, když nemá zrovna dobrou náladu, může dítě nepřiměřeně trestat za jakýkoliv, i nepatrný, prohřešek. Takové jednání ze strany rodičů u dětí vyvolává nejistotu, pocity napětí a úzkosti. Totéž platí i ve vztahu učitel – žák. Když dítě nechápe důvody jednání jiných osob, může se snažit napětí a úzkost z toho pramenící vybit nepřijatelným způsobem chování, tedy agresivitou vůči jinému člověku.

Problematika určení hranic je velmi citlivá, protože nelze objektivně říci, které jednání je ještě přijatelné a které už překročilo danou hranici. Vše se odvíjí od konkrétní situace, avšak určitá obecná pravidla by nepochybně měla být vymezena. Pokud se dítě nějak proviní, měl by rodič jednat okamžitě, předvídatelně, přiměřeně daným okolnostem a hlavně s čistou hlavou. Dítě musí vědět, že je trestáno za něco, co se přičí dobrým mravům. Musí samo uznat, že trest je spravedlivý a že přichází od osoby, která to s dítětem myslí dobře a má ho ráda.

4.2 Typy výchovy v rodině

Výchovný styl v rodině hraje velkou roli v tom, zda se z dítěte stane agresor či oběť. Důležitost výchovného působení na dítě by neměla být podceňována nebo bagatelizována, jelikož se odrazí v jeho jednání a prožívání po celý zbytek života. Je ovšem nutné zdůraznit, že ideální výchova neexistuje. Je důležité zvážit, který výchovný přístup je v určité situaci vhodné použít.

Bartoňová (2004) rozlišuje tyto základní druhy výchovného působení:

- *Výchova rozmazlující* se vyskytuje především v rodinách, které mají méně dětí. Nejčastěji se tento typ výchovy používají rodiče, kteří mají jedináčka. V početnějších rodinách by to bylo složité vzhledem k časově náročnější péči o více dětí. Tento styl výchovy je typický tím, že rodiče dítěti odstraňují veškeré překážky, se kterými se může běžně setkat. Pro tento druh výchovy se někdy užívá pojmu *skleníková kultura*. Rodiče jsou na svém potomkovi až příliš citově závislí, snaží se dítěti ve všem vyhovět. Dítě se stává nesamostatným a nezvládá řešit problémy, jež přináší každodenní život. Rodiče takto vychovávaného dítěte ztrácejí autoritu, protože nejsou schopni stanovit určité meze a hranice. Tito jedinci se mohou stát jak agresory, tak oběťmi. Agresivita se u nich může projevit jako reakce na neplnění veškerých jejich přání, protože a do teď byli zvyklí, že jim bylo ve všem vyhověno. Naopak oběťmi se mohou stát proto, že byli zvyklí mít vše tzv. *naservírované na stříbrném podnose*, nesetkávali se s žádnými obtížemi, a tudíž nejsou schopni se bránit.
- *Perfekcionalistická výchova* – při této výchově mají rodiče na dítě příliš vysoké požadavky. Rodiči takových dětí jsou většinou lidé, jimž se nepodařilo v životě dosáhnout toho, co měli naplánované, a proto si to chtějí *vynahradiť* na dětech. Dítě přes veškerou snahu není schopno dosáhnout takových výsledků, jaké jsou od něj očekávány. To v něm může vzbudit úzkost a pocity méněcennosti. Pokud je dítě úzkostné, může z něj být snadnější terč agresivního chování ostatních.
- *Výchova úzkostná* spočívá v omezení pravomocí jedince. Rodiče nevěří, že je dítě schopno určitý problém vyřešit samo, přehnaně ho chrání před okolním světem. Důsledkem takové výchovy může být

buď, že se jedinec uzavře do sebe, nebo se naopak na protest začne chovat agresivně.

- *Autoritářská výchova* je založena na vzbuzování strachu. Výchova je velmi přísná, rodiče používají tvrdé metody jako důrazné zákazy a příkazy. Na potřeby a přání dítěte není brán ohled. Dítě má plnit úkoly, které jsou nad jeho psychické i fyzické síly. Rodiče od něj vyžadují absolutní poslušnost, nejsou ochotni přistoupit na kompromis. Zde mohou být uplatňovány i tělesné tresty. Tento styl výchovy obvykle člověka poznamená na celý život v oblasti citové a interpersonálních vztahů. Zde platí totéž co u výchovy úzkostné, tedy, že se dítě může projevovat dvojím způsobem, buď se stáhne do svého nitra, nebo se bude chovat násilně.
- *Demokratický přístup* je zřejmě nejvhodnějším druhem výchovného působení na dítě. Je založen na vzájemné komunikaci mezi rodiči a dítětem. Obě strany, rodiče i dítě jsou schopni se vzájemně domluvit a jsou ochotni přistoupit na kompromis. Dítě je vedeno k tomu, aby se samostatně rozhodovalo a neslo pak za svá rozhodnutí následky. Vzájemný vztah je naplněn láskou a pocity jistoty a bezpečí. Děti z těchto rodin by neměly mít důvod stát se agresorem nebo obětí.

Empirická část

5 Výzkum

Empirická část bakalářské práce je zpracována kvalitativní výzkumnou metodou. Tato metoda byla zvolena proto, že v ní nejde o testování hypotézy, jak je tomu u kvantitativního výzkumu, ale že je zaměřena na pochopení a analyzování životních událostí lidí. Dle slov Dismana (2009, s. 289) „je posláním kvalitativního výzkumu porozumění lidem v sociálních situacích.“ Mezi nejběžnější techniky sběru dat v kvalitativním výzkumu patří „zúčastněné pozorování, nestandardizovaný rozhovor a analýza osobních dokumentů.“ (Disman, 2009, s. 298) Při realizaci našeho výzkumného šetření byla použita právě technika analýzy osobních dokumentů. V praktické části této bakalářské práce jsme se zaměřili na vytvoření, zpracování a vyhodnocování kasuistik. Inspirací pro zpracování kasuistik nám byla publikace Vašátkové a Grecmanové (2008).

Údaje potřebné ke zpracování případových studií byly získány od speciálních pedagožek Střediska výchovné péče v Kroměříži (dále jen SVP). Toto zařízení bylo vybráno proto, že se jako jediné v Kroměříži specializuje na agresivní děti. Potřebné údaje nám byly poskytnuty na základě předchozí telefonické domluvy s vedoucí zařízení. Informace, které nám posloužily jako podklad pro zpracování pěti případových studií, jsme získali při dvou návštěvách zařízení, neboť jedna návštěva by z hlediska časové náročnosti prostudování dokumentů a zaznamenání důležitých údajů nestačila. Pro zajištění validity byly speciální pedagožky požádány, aby zcela náhodně vybraly spis některého ze svých klientů. Pracovnice SVP nám pro zařazení do příloh poskytly některé z kreseb klientů.

Cílem tohoto výzkumného šetření bylo odhalit faktory, které se nejčastěji podílejí na vzniku a rozvoji agresivity u dětí a zjistit, jak konkrétně se tato agresivita projevuje.

Následující podkapitoly budou věnovány jednotlivým případovým studiím. V každé z nich je rozepsána osobní, rodinná a školní anamnéza, charakteristika jevu, určení pravděpodobných faktorů, jež situaci zavinily a na závěr každé podkapitoly je popsán návrh na řešení situace. Úplně poslední podkapitola empirické části shrnuje údaje získané v předchozích podkapitolách a snaží se o vyvození závěrů, které ovšem nelze zobecnit na celou populaci. Tyto závěry se vztahují pouze ke zmíněným případům.

5.1 Kasuistika č. 1 – pro naše účely Anna

5.1.1 Osobní anamnéza

Anna se narodila jako prvorozené dítě v roce 1998. Těhotenství i porod proběhly bez komplikací. Kojena byla 2 měsíce. Neprodělala žádné závažnější onemocnění či úraz, hospitalizována nebyla. Ve 3. třídě byla vyšetřena v PPP. Byla jí diagnostikována hyperaktivita.

5.1.2 Rodinná anamnéza

Matka narozena v roce 1976. Vyučena. Do ledna 2010 byla vedena na ÚP. Od ledna 2010 pracuje ve tří směnném provozu ve fabrice jako dělnice. Otec narozen roku 1975. Nyní ve výkonu trestu pro ublížení na zdraví matce a neplacení výživného. U otce se vyskytoval alkoholismus, dceru i matku bil. Matka a otec nebyli manželé, žili spolu v partnerském svazku. Když byly Anně tři roky, matka se s ní přestěhovala ke svým rodičům, kde si našla novou známost. S tímto mužem má druhou dceru. Tento muž měl z předchozího vztahu dvě děti. Holdoval alkoholu, obě své děti i Annu se sestrou bil. Matka na něj podala trestní oznámení pro týrání Anny. S tímto mužem žila matka asi rok a půl. Děti měly svůj vlastní pokoj. S biologickým otcem se Anna nestýká, protože je ve vězení, ani o kontakt s ním neprojevila zájem. Matka má v současné době nového partnera, s nímž žije v jeho domě. Finanční situace je průměrná až lehce podprůměrná. Partner pracuje doma jako živnostník, řemeslník.

5.1.3 Školní anamnéza

Mateřskou školu (dále jen MŠ) Anna navštěvovala od 4 let. Do kolektivu se začlenila bez obtíží. Odklad povinné školní docházky nebyl. Během školní docházky vystřídala 4 různé třídní kolektivy z důvodu častého stěhování. Prospěch byl průměrný. Anna neplnila školní povinnosti. Mezi spolužáky neměla žádné kamarády. Se spolužáky měla časté slovní i fyzické potyčky. Rodina se školou příliš nespolupracuje.

5.1.4 Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv ve Středisku výchovné péče (dále jen SVP)

Do péče SVP byla Anna přijata z důvodu agresivního chování a drzosti. Při návštěvě SVP byla Anna požádána o nakreslení stromu a začarované rodiny (viz příloha č. 2 a 3). Vyjadřovala se vulgárně doma i ve škole, fyzicky i slovně napadala spolužáky.

Na matce si důrazným vytrvalým křikem vynucovala, aby jí koupila vše, co si přeje. Anna má mladší sestru. Každá ze sester má jiného otce. Anna se se svým biologickým otcem nestýká. Matka se i s oběma dcerami několikrát stěhovala. Otec sestry byl obviněn z domácího násilí, týral matku i Annu. Anna se s ním ztotožnila. Nyní si matka našla nového partnera, ke kterému se přestěhovaly. Přítel byl dlouhou dobu svobodný, jeho matka na něj naléhala, aby si našel přítelkyni a oženil se. Nynější přítel Anniny matky stále žije ve společném domě se svou matkou. Matka přítele vztah svého syna s Anninou matkou neschvaluje. Představovala si pro svého syna jinou ženu. Matka přítele používala vulgární výrazy vůči Anně i její matce. Matka přítele se nesnažila s Annou a její matkou vycházet. Sepsala petici proti Anně a matce, že se chovají neslušně a obcházela s ní po vesnici. Anna tuto situaci špatně nesla a zhoršovalo se její chování - byla vulgární, agresivní, bila se. Annin případ byl veden na Oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) Holešov. Odtud byla poslána do SVP Kroměříž. Docházka byla pravidelná, matka spolupracovala. Anna spolupracovala méně. Byla vzdorovitá, nekomunikovala, odmítala na cokoli přistoupit. Po dlouhém snažení speciální pedagožky o navázání kontaktu přiznala, že situace doma je pro ni složitá, nečitelná, neví proč se k ní matka matčina přítele takto chová, že ji to mrzí, ale neumí se bránit jinak než vulgaritou.

Matka matčina přítele je rozvedená. Do rodiny matky a přítele začal jezdit otec přítele. Ten přespával u dívek v pokoji. Anna to brala jako narušování svého soukromí. I k němu se vyjadřovala nevhodně. Situaci doma vnímala jako velmi složitou. Neplnila úkoly uložené matkou, ani školní povinnosti. Její školní prospěch se začal zhoršovat.

Anna měla jen jedinou kamarádku. Rodiče Anniné kamarádky své dceři zakázali se s Annou stýkat, kvůli jejím vulgárním projevům a neblahému vlivu na jejich dceru. Anna se pak cítila zcela opuštěná. Její chování se po této události ještě zhoršilo.

Anně byl nařízen dvouměsíční pobyt v SVP Valašské Meziříčí. Jakmile se dozvěděla, že musí jet do SVP Valašské Meziříčí, začala plakat a odmítala nastoupit. Jako zdůraznění svého odmítavého postoje k rozhodnutí umístit ji do SVP Valašské Meziříčí se po schůzce v SVP Kroměříž pokusila zamknout na toaletě. To se jí ale nepodařilo. Po odchodu ze SVP utekla z domova, ale sama se pak vrátila. Matka Anně ještě jednou objasnila, jak bude pobyt v SVP Valašské Meziříčí probíhat a že si situaci ulehčí tím, když se bude snažit. Anna tedy odjela na dva měsíce do Valašského Meziříčí. Tam byla zpočátku vzdorovitá. Bylo patrné, že není schopná komunikovat s ostatními dětmi běžným vhodným způsobem. Autoritu dospělých v SVP Valašské Meziříčí zpočátku nerespektovala. Velmi rychle si ale na pevný režim SVP zvykla a začlenila se. Postupně začala spolupracovat i s ostatními dětmi. Zpočátku byl v jejím chování patrný chaos, nevěděla jak s ostatními jednat. Postupem času se to ale naučila a její fyzická agresivita ustoupila a přešla jen do slovní agresivity. Anna si zlepšila i prospěch.

Po návratu ze SVP se vrátila do původního školního kolektivu. Ve škole se začala více snažit a její třídní učitelka ji začala chválit i za malé pokroky. Začala jí psát pochvaly do žákovské knížky. Toto učitelčino chválení a povzbuzování Annu velmi těší a motivuje ji k lepšímu chování i přípravě na vyučování.

Rodina je stále pod dohledem OSPOD Holešov. Vztah mezi Annou a její matkou je dobrý. Anna je na matku fixována. I s přítelem matky vychází dobře a má ho ráda, údajně proto, že je hodný a dává jí peníze. Anna má s matkou konflikty jen kvůli domácím pracím. Podle pracovníků SVP Kroměříž ji matka přetěžuje. Matka se na Annu zlobí, že neplní její příkazy.

Problémem matky dle speciálních pedagožek je, že s Annou nekomunikuje, jen jí dává příkazy a nedokáže s ní hovořit o úspěchu i neúspěchu. Ve výchově chybí pochvala za dobře vykonanou práci a je zde naopak přemíra trestů a neustálých výčitek.

V současné době se jeví jako pozitivní kladný a motivující přístup třídní učitelky ke změně chování Anny.

Rodina dochází na pravidelné kontroly do SVP. Především s matkou se pracuje na udržení návyků, které si Anna přinesla z pobytu v SVP Valašské Meziříčí. S matkou je probírána důslednost, hodnotová orientace na důslednost, trest a pochvalu. Matce se doporučuje kontrolovat Anně školní pomůcky a úkoly a v neposlední řadě také více komunikovat s dcerou.

5.1.5 Stručná identifikace jevu

Anna začala navštěvovat SVP Kroměříž kvůli svým nekontrolovatelným projevům vulgarity a agresivity. Anna nerespektuje autoritu dospělých. Je vzdorovitá, odmítá se podrobit řádu a plnit uložené úkoly. Ve škole bije spolužáky a hrubě se vyjadřuje k nim i k učitelům. Cítí se osamělá a nepochopená.

5.1.6 Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily

Na Annině agresivitě se mohlo malou měrou podepsat zdědění agresivních genů po otci. Dalším faktorem je nevhodné rodinné prostředí a chování rodičů k dívce. Annin otec a následně i nový přítel matky ji i její matku bili a v důsledku dlouhodobého působení těchto negativních jevů Anna přijala agresivní chování za společensky přijatelnou normu. Prostoru přesytné neustálým křikem, fyzickými útoky a alkoholem vyvolávaly u dívky strach a úzkost. Z důvodu častého stěhování si Anna neměla možnost vytvořit pevné přátelské vazby a také nikdy nepocítila, co je to mít domov. Anna měla po posledním stěhování jen jedinou kamarádku a s tou se musela přestat stýkat. Poté se už cítila zcela osamělá a nahromaděné pocity neuměla ventilovat jinak, než agresivitou. Po nastěhování se k matčině nynějšímu příteli se agresivní chování ještě zvýraznilo v důsledku nepřijetí a hrubých projevů ze strany matky matčina přítel. Další příčinou Annina chování by mohl být fakt, že Anna nemá žádný volný čas, který by mohla využít přiměřeně svému věku, a že všechn svůj volný čas musí věnovat plnění úkolů stanovených matkou. Matka ji vzhledem k jejímu věku velmi přetěžuje. Důležitým faktorem je též neschopnost matky s dcerou komunikovat.

5.1.7 Návrh opatření ke zlepšení situace

Ke zlepšení situace by velkou měrou mohlo pomoci odstěhovat se od matky přítele, která narušuje jejich rodinné soužití. Anna by se měla pokusit ovládat své projevy a snažit se najít si vhodné přátele, s kterými by mohla trávit volný čas. Také ve škole by se měla snažit chovat přátelštěji ke spolužákům a omezit slovní i fyzické útoky. Matka by měla více spolupracovat se školou. Annino chování ve škole se zlepšilo poté, co ji učitelka začala chválit i za malé pokroky. V tomto přístupu doporučujeme pokračovat. Třídní učitelka by měla s Annou co nejvíce komunikovat a dohodnout se s ní, jakým způsobem se pokusí o napravení vztahů se spolužáky. Matka by dceru neměla přetěžovat a měla by jí umožnit využít volný čas přiměřeně

jejímu věku. Pro vybití přebytečné negativní energie by mohla začít navštěvovat nějaký kroužek, ve kterém by se odreagovala a přeměnila tuto negativní energii na pozitivní. Velmi důležité je, aby matka změnila svůj přístup k dívce. Měla by s ní začít více komunikovat, nekritizovat ji tolik, ale naopak ji začít chválit i za maličkosti. Pro zlepšení školního prospěchu by měla mít stanovenou pevnou dobu, kdy se bude věnovat přípravě do školy. Po uplynutí této doby by měla matka prověřit, zda se Anna řádně připravila a vypracovala všechny stanovené úkoly.

5.2 Kasuistika č. 2 – pro naše účely Zdeněk

5.2.1 Osobní anamnéza

Zdeněk se narodil z první gravidity matky v roce 1999. Těhotenství i porod proběhly v normě. Kříšen nebyl. Porodní váha byla 3500 g, míra 50 cm. Zdeněk prodělal novorozeneckou žloutenku. Podstoupil fototerapii. Jako kojenec byl plačtivý, živý. Řeč se rozvíjela rychle, bez nápadností. Neprodělal žádné závažnější onemocnění či úraz. Hospitalizován nebyl. Jeho zdravotní stav je dobrý, trpí jen alergií na pyl. Má potíže se stravováním, málo jí.

5.2.2 Rodinná anamnéza

Matka narozena v roce 1978. Vzdělání: středoškolské. Otec narozen v roce 1974. Vzdělání: středoškolské. Matka uvádí, že se před dvěma lety přestěhovali od otce dětí. V té době probíhalo mezi rodiči rozvodové řízení. Nyní je komunikace mezi rodiči dobrá. Otec je s oběma dětmi v kontaktu. Matka uvádí, že otec byl agresivní, neklidný, měl svérázné názory. Pro agresivitu se s ním matka rozešla. Zdeněk má mladšího bratra, s nímž sdílí dětský pokoj. Matka nyní vychovává své syny sama. Jejich ekonomická situace je průměrná.

5.2.3 Školní anamnéza

Zdeněk do jeslí nechodil. MŠ navštěvoval od 3 do 7 let. Adaptace na MŠ byla obtížná. Nerespektoval řád, neposlouchal učitelky a s ostatními dětmi si odmítal hrát. U Zdeněka proběhl odklad školní docházky. V současné době navštěvuje základní školu v místě bydliště, je žákem 6. třídy. Učivo zvládá poměrně dobře. Velmi dobrý je v matematice, naopak slabší prospěch má v českém jazyce (dále jen ČJ). Problémy mu dělá především psaný projev. Píše s chybami, písmo je neúhledné a špatně

čitelné. Soužití se spolužáky je problémové, nezapojuje se do kolektivu, se spolužáky má fyzické i slovní potyčky. Mezi Zdeňkovy zájmy patří čtení encyklopedií, hraní počítačových her s násilnou tematikou, skládání stavebnic, vystřihovánky, skládačky. Matka se školou téměř nespolupracuje.

5.2.4 Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP

První návštěva SVP proběhla v červnu 2008 na popud školy. Speciální pedagožka SVP vypověděla, že Zdeněk v rozhovoru snadno navazuje kontakt, komunikuje bez zábran a každou svou činnost komentuje. Rozumové schopnosti jsou v pásmu dobrého průměru. Nadprůměrná je kvalita a rychlost vizuální percepce, analýza a syntéza vizuálních podnětů a prostorová představivost. Jestliže je Zdeněk požádán, aby něco udělal, odmítá a projevuje se u něj negativismus. Ve svých přáních uniká do fantazijní agresivní tematiky (viz kresby – příloha č. 4, 5 a 6). Zdeněk se dokáže soustředit na určitou věc jen krátkodobě, pozornost se vyznačuje značnými výkyvy. Také je pro něj typická snadná unavitelnost. Jeho pozornost a zájem o určitou aktivitu je zcela závislá na motivaci a na atraktivitě úkolu. Pokud ho úkol zaujme, nebo ví, že jeho splněním získá nějakou výhodu, je ochotný spolupracovat. Jestliže mu ale úkol nepřipadá zajímavý nebo mu z jeho splnění neplyne žádný prospěch, odmítá spolupracovat a vyčkává, co bude následovat, když neuposlechne pokynu. Pokud se mu něco nelíbí, reaguje impulzivně. V některých případech dochází k náznakům provokace. S blížícím se koncem schůzky v SVP je u Zdeňka výrazný psychomotorický neklid, je hlučný, má potíže vydržet sedět na jednom místě. Zdeňkovi chybí empatie, projevuje se u něj velmi malý zájem o sociální vztahy. Vztahy s vrstevníky nevyhledává, má jen jednoho kamaráda, se kterým často hraje již zmíněné počítačové hry s násilným motivem, ostatním dětem se vyhýbá. Z jeho kreseb je též patrný jeho sklon k agresivitě. Z běžného života často uniká do agresivní fantazie počítačových her.

Zdeňkova třídní učitelka vypověděla, že jeho potíže ve škole pramení především ze snížené schopnosti koncentrace pozornosti a negativismu při aktivitách, které ho nebaví a jsou pro něj nezajímavé. Ve vyučování se u něj projevuje silný motorický neklid, kreslí na lavici i do učebnic, nepíše si poznámky a ničí školní pomůcky. Jako problém označila též neshody se spolužáky. O přestávkách je honí, kope do nich a strká je.

Vztah k matce je negativní. Matka má v jeho očích nízkou autoritu. Zdeněk matku často napomíná, má tendenci ji neustále kritizovat, občas na její adresu používá „choulostivé“ pojmy. Mladšímu bratrovi ubližuje, nadává mu a bije ho. Podle svých slov ho nemá vůbec rád. Když měl vyslovit tři přání, jedním z nich bylo, aby bratr nežil. Matka Zdeňka přihlásila do kroužku karate a do fotbalu, aby si vybil přebytečnou energii a byl klidnější, ale tyto aktivity provozoval jen krátce, protože byl z obou vyloučen pro neschopnost podřídit se kolektivu a plnit zadané úkoly.

Zdeněk docházel do pedagogicko - psychologické poradny (dále jen PPP), kde mu byla diagnostikována hyperaktivita s poruchou pozornosti (dále jen ADHD). Je nyní v péči školního psychologa. Na doporučení SVP a PPP začal navštěvovat pedopsychiatra. V současné době je Zdeněk pod medikací. Po nařízení medikace se jeho agresivita zmírnila, zejména chování ve třídě se změnilo k lepšímu. Z důvodu podezření na Aspergerův syndrom mu byla doporučena návštěva speciálně pedagogického centra. Matce bylo v SVP nabídnuto zařazení do programu 5P, jež SVP nabízí.

5.2.5 Stručná charakteristika jevu

Zdeněk začal docházet do SVP na doporučení školy kvůli vyvolávání fyzických útoků a slovních potyček se spolužáky. Nevhodně se chová nejen ve škole, ale též doma. Ke své matce je vulgární, a neustále ji kritizuje. Svého mladšího bratra nenávidí a přeje si, aby raději vůbec nežil. Zdeněk má jen jednoho kamaráda, se kterým ve volném čase hraje násilné počítačové hry. Jeho zájmy jsou pouze intelektuálního charakteru. Hráč, ve kterých by mohl svou přebytečnou energii fyzicky vybit, se nevěnuje. Matka se jej pokusila přihlásit do kroužku fotbalu a karate. Odtud byl brzy vyloučen kvůli neschopnosti podřídit se pravidlům a pracovat v kolektivu ostatních dětí. V současné době je Zdeněk v péči dětského psychiatra a užívá léky na zklidnění agresivity, díky kterým se daří udržet jeho chování pod kontrolou.

5.2.6 Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily

Zdeněk mohl agresivní chování zdědit do jisté míry po otci. Na rozvoj Zdeňkova agresivního chování může mít vliv také absence mužského vzoru v rodině. Matka je na oba chlapce sama a výchovu nezvládá, nemá u nich dostatečnou autoritu.

Z hlediska zdravotního stavu k násilnému chování přispívá diagnostikovaná ADHD a možná přítomnost Aspergerova syndromu. Bratr jej neustále vyrušuje od hraní počítačových her a žádá po něm, aby si s ním hrál. To u něj vyvolává hněv, kterým reaguje na nerespektování soukromí ze strany bratra. Násilné chování u něj podněcuje hraní počítačových her s násilnou tematikou.

5.2.7 Návrh opatření ke zlepšení situace

Zdeněk by si měl najít přátele, se kterými by se věnoval nějakému sportu a měl by omezit hraní násilných počítačových her. Jestliže se ovšem není schopen podřídit ostatním a zapojit se do kolektivní hry, mohl by se zkusit věnovat nějakému individuálnímu sportu, jako je například jízda na kole, kolečkových bruslích, běhání apod. Zdeněk by se měl společně s matkou a bratrem pokusit určit jasná pravidla soužití sourozenců, nebo pokud má matka finanční a technické možnosti, zařídit každému synovi vlastní pokoj, aby jim bylo zajištěno soukromí. Jednou z možností, jak by se také dalo zlepšit Zdeněkovo chování je volba vhodného partnera pro matku. Syn by tak našel adekvátní mužskou autoritu, která chybí v matčině výchově. Matka by měla začít více spolupracovat se školou. Docházet na třídní schůzky a snažit se najít s třídní učitelkou společné řešení synova chování. Pro zlepšení prospěchu v ČJ by mu mohla zařídit doučování. Buď by se mohla na doučování domluvit s učitelkou ČJ ve škole, kterou Zdeněk navštěvuje, nebo se pokusit vyhledat učitele mimo školu. Matka by se Zdeněkem měla jít za odborníkem na Aspergerův syndrom a dát jej vyšetřit a také si nechat doktorem vysvětlit, co to vlastně je Aspergerův syndrom a jak jej lze léčit. Zdeněk by měl i nadále navštěvovat dětského psychiatra. Bylo by dobré pokusit se zmírnit dávky medikamentů a částečně je nahradit jinou formou, například návštěvou psychologů.

5.3 Kasuistika č. 3 – pro naše účely Tomáš

5.3.1 Osobní anamnéza

Tomáš se narodil roku 1996. Těhotenství a porod proběhly bez komplikací. Porodní váha byla 3750 g, míra 55 cm. Kojen byl půl roku. Kříšen nebyl, ani novorozenecká žloutenka se u něj neobjevila. Zdravotní stav je dobrý, vážnější nemoci či úrazy neprodělal. Podstoupil jen trhání nosních mandlí. Do 5. třídy trpěl nočním pomočováním.

5.3.2 Rodinná anamnéza

Matka je narozena v roce 1977. Vzdělání: vyučená. V současné době je na mateřské dovolené. Otec je narozen roku 1975. Vzdělání: středoškolské. Zaměstnán jako osoba samostatně výdělečně činná. Matka se s otcem Tomáše rozvedla, když mu byly 3 roky. Po rozvodu žila nějakou dobu v azylovém domě. Znovu se provdala. Matčin současný manžel je narozen roku 1970. Vystudoval střední policejní školu. Pracuje jako voják z povolání. Z tohoto svazku se před dvěma lety narodila dvojčata – chlapci. Tomáš má k mladším sourozencům dobrý vztah. Rodina žije v rodinném domě, kde má Tomáš svůj vlastní pokoj. Socioekonomický statut rodiny je dobrý. Výchovný styl v rodině je přísný. Výchova je uskutečňována formou zákazů (fotbal, počítač), příkazů, ale i fyzických trestů (klečení, pohlavky,...).

5.3.3 Školní anamnéza

Do jeslí nechodil. MŠ navštěvoval od 4 let bez adaptačních obtíží. Došlo u něj k odkladu školní docházky z důvodu stěhování. Nastoupil do běžné základní školy (dále jen ZŠ). Ve škole měl Tomáš potíže se zapomínáním pomůcek a neplněním požadavků učitelů. Často též vyvolával konflikty s učiteli i spolužáky. Vůči vrstevníkům užíval slovní i fyzickou agresi. Od 3. třídy přestoupil do jazykové třídy. Do 4. třídy měl výborný prospěch. Potom ale žil přechodně půl roku u otce. S přestupem na jinou školu v jiném městě souviselo zhoršení prospěchu na dostatečné. Po návratu do péče matky a do původní školy i třídy se prospěch opět vrátil na původní úroveň. Tomáš má dobrý intelektový potenciál (střední až horní pásmo průměru). Z důvodu zvýšeného neklidu a vyvolávání konfliktů ve třídě mu bylo v PPP doporučeno využít pomoc asistenta pedagoga. K Tomášovým zájmům patří čtení, turistika a fotbal. Matka se školou téměř nespolupracuje.

5.3.4 Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP

Tomáš je klientem SVP od listopadu 2008 na podnět OSPOD. Důvodem doporučení k návštěvám SVP byly útoky z domova a neshody v rodině. Při návštěvě SVP Tomáš vyhověl výzvě speciálních pedagožek a nakreslil strom a postavu (viz příloha č. 7 a 8). Tomáš se bál trestů od otčima. Otčím si k přiřazenému synovi nikdy nevypěstoval takový vztah, jako ke svým vlastním dětem. U Tomáše vzniklo podezření na týrání ze strany otčima, které se ovšem neprokázalo.

Tomáš je velmi emočně labilní, popudlivý a často prožívá pocity nudy a rozladění. Je také nestálý a nezralý ve svých reakcích. Údajně často lže. Schopnost empatie je u něj rozvinutá jen velmi málo.

Ve škole se fyzické útoky na spolužáky nejčastěji vyskytují po hodině tělesné výchovy, většinou když ve hře prohraje. V hodinách odmlouvá, nepracuje. Spolužáci jej odmítají přijmout mezi sebe kvůli jeho neadaptivnímu chování a útěkům z domova. Tomáš má problémy s dodržováním řádu a pravidel. Škola k němu má i přes jeho hrubé chování vstřícný přístup a snaží se situaci konstruktivně řešit.

V minulosti navštěvoval dětskou psychiatrickou ambulanci. Absolvoval komplexní vyšetření v SVP i v PPP, jehož závěrem byl návrh na pobyt v SVP. V PPP mu byla diagnostikována ADHD. Z důvodu zvyšující se agresivity navštívil dětskou psychiatrickou ambulanci, kde mu byla nařízena medikace. Díky předepsaným lékům se částečně podařilo projevy agresivity zmírnit.

Vzájemný vztah mezi ním a otčímem je negativní. S biologickým otcem se vídá pravidelně každých 14 dní o víkendu. K otci jezdí velmi rád. Jak již bylo řečeno, Tomáš žil půl roku u svého biologického otce, tam se výrazně zhoršilo jeho chování i školní prospěch, objevilo se u něj záškoláctví, za které získal snížený stupeň z chování. Důvodem, proč se vrátil zpět k matce bylo, že si nerozuměl s nevlastním bratrem. Po ukončení pobytu u otce byl umístěn do diagnostického ústavu.

Komunikace mezi matkou a biologickým otcem je nefunkční, otec matce vytýká malou péči o chlapce. Tomáš třikrát utekl z domova. Jednou si sám zavolał policii. Při posledním útěku se s kamarádem vloupal do trafiky a byl přistižen. Protože je Tomáš nezletilý, nemohl být souzen. Rodičům tedy bylo nařízeno zaplatit pokutu. V závislosti na tomto incidentu je Tomášovi soudem nařízen dohled probačního úředníka a pravidelná docházka do SVP. Tato docházka je stanovena na jednu návštěvu v měsíci, která spočívá v rozboru událostí z předchozího měsíce. Po útěcích strávil 4 měsíce na pobytové službě v SVP v Kroměříži.

Matka je dle slov speciálních pedagožek k Tomášovi emočně chladná. Na partnerovi je ekonomicky závislá.

5.3.5 Stručná charakteristika jevu

Tomáš žije v domácnosti s bratry, matkou a jejím manželem. Otčím je velmi přísný. Neustále mu něco prikazuje nebo zakazuje. Tomáš z něj má strach a mrzí ho,

že ho otčím nemá rád stejně jako jeho dva bratry. Z důvodu špatného psychického stavu kvůli drsnému zacházení ze strany otčíma trpěl až do 5. třídy nočním pomočováním. V rodině dochází k častým konfliktům mezi Tomášem a otčímem. Tomáš často lže. Několikrát utekl z domova. Ve škole dochází k častým slovním i fyzickým konfrontacím se spolužáky. Tomáš je v současné době pod dohledem probační a mediační služby kvůli krádeži v trafice. Kvůli své agresivitě dochází do ambulance dětského psychiatra. Pro zmírnění agresivity užívá léky.

5.3.6 Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily

Matka se na výchově kvůli péči o malá dvojčata podílí jen malou měrou. Výchovu Tomáše zajišťuje především jeho otčím, se kterým ovšem nemá dobrý vztah, kvůli nadměrné přísnosti a trestání. Tomáš velmi špatně nese fakt, že ho otčím nikdy nepřijal za svého. Pozornost matky si vynucuje právě svým agresivním chováním. Důležitým faktorem násilného chování je ADHD. Neblahý vliv na jednání a prožívání Tomáše má též negativní vztah mezi biologickými rodiči. Otce má rád, ale nemůže se s ním stýkat tak často, jak by si přál, kvůli špatným vztahům s nevlastním bratrem. A matka se mu nevěnuje tak, jak by chtěl a potřeboval.

5.3.7 Návrh opatření ke zlepšení situace

Ke zlepšení situace ve škole by mohl pomoci rozhovor s učiteli, především s učitelem tělocviku. Tomášovi by k duševnímu klidu pomohlo, kdyby se urovnal vztah mezi matkou a biologickým otcem. Jelikož má Tomáš oba rodiče rád, zlepšení vztahu mezi rodiči by mu prospělo. Také by bylo dobré, aby si Tomáš promluvil s nevlastním bratrem a snažil se s ním vycházet, aby mohl častěji jezdit za otcem, u kterého je mu dobře. Vzhledem k tomu, že má biologický otec na chlapce dobrý vliv, měl by k němu Tomáš jezdit co nejčastěji. Matka by měla svému synovi věnovat více času, než tomu bylo doposud. Měli by si najít společnou činnost a té se pravidelně věnovat. Tomáš by také například mohl matce přiměřeně pomáhat s péčí o dvojčata. Při lepší komunikaci s matkou a větší péči o sourozence by se tak naučil větší empatii. Více volného času by měl trávit sportem, například jeho oblíbeným fotbalem, kde by vybil přebytečnou energii. Celá rodina by měla zapracovat na zlepšení vztahu mezi Tomášem a jeho otčímem. Matka by měla více stát na straně syna. Matka by i se synem měla nadále docházet do SVP a bylo by dobré přesvědčit k návštěvě i otčíma. Tomáš by též mohl navštěvovat ambulanci

dětského psychologa. Na základě výsledků dosažených při návštěvách psychologa by se dále rozhodlo o možném snížení dávek léků na zmírnění agresivity.

5.4 Kasuistika č. 4. - pro naše účely Karel

5.4.1 Osobní anamnéza

Karel se narodil 23.1.1996 z první gravidity matky. Těhotenství i porod proběhly bez komplikací. Kříšen nebyl. Porodní váha byla 3750 g, míra 52 cm. Psychomotorický vývoj byl v normě, Karel byl jen trochu živější dítě. Z jeho řeči je patrná špatná výslovnost. Neprodělal žádné závažnější onemocnění, ani úraz, jen podstoupil operaci krčních mandlí.

5.4.2 Rodinná anamnéza

Matka je narozena v roce 1974. Vzdělání: středoškolské. Je zaměstnaná ve firmě Skanska. Otec je narozen 1969. Vzdělání: vyučen. Zaměstnán ve firmě na výrobu nábytku. Otec od rodiny odešel, když byly Karlovi 2 měsíce. Matka si našla nového přítele, za kterého se později provdala. Biologický otec si po dvou letech začal na Karla dělat nárok. Matka Karla tedy vozila na víkendy k otci. Karel otce neznal, říkal mu strejdo. Později mu bylo vysvětleno, že je to jeho otec. Biologický otec má dnes již novou rodinu. Karel k němu občas jezdí na návštěvu. Matka má s nynějším manželem ještě osmiletého syna. Vztah mezi Karlem a jeho mladším bratrem je poměrně dobrý. Všichni užívají stejné příjmení. Ekonomická situace rodiny je průměrná.

5.4.3 Školní anamnéza

Do MŠ nastoupil Karel ve 4 letech. Do kolektivu se začlenil dobře. Proběhl u něj odklad školní docházky z důvodu logopedické vady. Karlovi byla při návštěvě PPP diagnostikována specifická porucha učení dyslexie, dysgrafie a dysortografie. Učitelé ZŠ, kterou navštěvoval do 5. třídy, nebyli ochotni zohledňovat Karlovu dyslexii, dysortografii, poruchu řeči a ADHD, proto jej matka nechala přeřadit na jinou školu. Jeho prospěch je na úrovni horšího průměru. Občas zapomíná úkoly. Ve škole sprostě nadává, hází věcmi, vyhrožuje sebepoškozováním a sebevraždou. Spolužáci jej odmítají přijmout do svých řad a smějí se mu kvůli jeho poruchám a vadě řeči. Mezi jeho zájmy patří fotbal, lyžování a počítač. Neumí si hrát s bratrem,

nedokáže se odpoutat od počítače. V PPP mu byla diagnostikována lehká mozková dysfunkce.

5.4.4 Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP

Do SVP začal Karel docházet v roce 2009. Důvodem vyšetření ve SVP byly opakující se výbuchy vzteku, při kterých vyhrožoval, že se zabije. Karel poskytl SVP své kresby stromu a postavy (viz příloha č. 9 a 10).

Pozornost rodiny a okolí si vynucuje tím, že vyhrožuje doma i ve škole sebepoškozováním (škrtí se svýma rukama, přikládá si nůž na zápěstí, apod.). Karel je velmi emotivní, špatně zvládá své negativní emoce. Matka se dle jeho slov více zajímá o mladšího bratra, než o něj.

5.4.5 Stručná charakteristika jevu

U Karla se projevují časté nečekané výbuchy vzteku ve škole i doma. Hází věcmi, používá vůči spolužákům sprostá urážlivá slova. Karlovi bylo diagnostikované ADHD a specifické poruchy učení – dyslexie, dysgrafie a dysortografie. Dále má potíže s výslovností. V Karlovi probouzí agresivitu časté posměšky spolužáků kvůli jeho vadám řeči a dys poruchám. V chlapci se hromadí hněv a ten pak ventiluje buď útoky na spolužáky nebo formou sebepoškozování. Když už neví jak dál, vyhrožuje sebevraždou. Je přehnaně emotivní. Špatně snáší údajný větší zájem matky o mladšího bratra.

5.4.6 Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily

Značný vliv na Karlovy nezvladatelné výbuchy vzteku má diagnostikované ADHD. Karel se chová ke spolužákům agresivně, protože se neumí bránit jinou cestou. Posměch ze strany spolužáků výrazně snižuje jeho sebedůvěru a cítí se méněcenný. Matka se jej nezastane, i když by to bylo na místě. Když nemá pocit bezpečí a zastání v rodině, je značně zmatený ve svých citech. K vybití negativních emocí využívá buď slovní a fyzickou agresi, nebo agresi obrací proti sobě formou fyzického sebepoškozování. Sebepoškozování a vyhrožování sebevraždou používá k získání pozornosti druhých. Strach z ponížení před ostatními kvůli specifickým poruchám učení a vadám řeči transformuje do násilného chování. Nechce dát najevo svou zranitelnost. Podpory, kterou by potřeboval od matky, učitelů či nějakého kamaráda, se mu nedostává.

5.4.7 Návrh opatření ke zlepšení situace

V první řadě by se měla urovnat rodinná situace. Matka by měla projevit větší zájem o chování a pocity svého syna. Snažit se mu porozumět, stát při něm a podporovat ho. Ujistit ho, že ho má ráda a vysvětlit mu, že sebepoškozování je špatná věc a že tím nic nevyřeší a ubližuje tím nejen sobě, ale i jí. Pokud by slovní domluva nepomohla, měli by spolu vyhledat psychologa, odborníka na tuto problematiku. Pro zlepšení školního prospěchu by bylo vhodné zajistit doučování, nejlépe pedagogem vyškoleným v technikách vzdělávání žáků se specifickými poruchami učení. Pro odstranění nebo alespoň částečné zmírnění vad řeči by měl Karel docházet k logopedovi. Matka by jej měla povzbuzovat k lepšímu vztahu k mladšímu bratrovi. Volný čas by spíše, než hraním počítačových her, měl vyplňovat například sportovními hrami se svými vrstevníky.

5.5 Kasuistika č. 5 – pro naše účely Martin

5.5.1 Osobní anamnéza

Martin se narodil 3. 3. 1994. Těhotenství i porod proběhly bez komplikací. Martin je jedináček. Kříšen nebyl. Porodní váha byla 3200 g, míra 51 cm. Po narození se u něj objevila novorozenecká žloutenka. Kojen byl 6 měsíců. Závažnější onemocnění nebo úraz neprodělal. Psychomotorický vývoj byl v normě. Kvůli dyslalii a rinolálii navštěvoval logopedii. Martin nosí brýle, je léčen pro strabismus. V roce 2008 proběhla hospitalizace v Psychiatrické léčebně v Kroměříži kvůli agresivitě. V souvislosti s agresivitou nebyla stanovena žádná diagnóza. Martin kouří marihuanu.

5.5.2 Rodinná anamnéza

Matka je narozena roku 1962. Vzdělání: základní. Je nezaměstnaná. Léčí se v Psychiatrické léčebně v Kroměříži s duševní poruchou. Otec je narozen v roce 1969. Otec má také základní vzdělání. Nyní je v částečném invalidním důchodu kvůli chybějícím třem prstům na ruce (pracovní úraz). Martin žil s matkou a otcem u rodičů matky. Otec byl alkoholik, nechodil do zaměstnání, byl agresivní. V roce 2003 rodiče matky vyhodili svého zetě ze společné domácnosti. Otec občas

doprovází Martina do školy. Matka doposud nepožádala o rozvod i přes nátlak jejích rodičů. Matka je ve výchově syna pasivní. Od 16. 2. 2004 je Martin svěřen do péče prarodičů z důvodu zbavení rodičovské zodpovědnosti matky. Otec nejeví zájem o svěření Martina do své péče. Na Martina neplatí výživné. Martin žije ve společné domácnosti s prarodiči a matkou. Martinův vztah k prarodičům je dobrý. Dědeček se narodil roku 1941. V současné době je ve starobním důchodu. Babička se narodila v roce 1949. Nyní je též ve starobním důchodu. V rodině převládá velmi liberální styl výchovy.

5.5.3 Školní anamnéza

MŠ navštěvoval od 4 let. Do kolektivu se začlenil dobře. Na 1. stupni ZŠ měl prospěch dobrý. Proběhl u něj odklad školní docházky kvůli vadám řeči. Martin v současné době navštěvuje 8. třídu ZŠ (propadl z 9. třídy). Byl dobrý v matematice, problémy mu naopak dělал český jazyk (čtení, pravopisné chyby, neúhledné písmo). Na Martinovo chování jsou ze strany školy časté stížnosti z důvodu zlobení, nerespektování autority učitele, bití slabších spolužáků. Osahává děvčata, jednu dívku dokonce udeřil do břicha. V březnu 2004 ukradl babičce 2000,- Kč a uplácel jimi spolužáky. Martin od 1. třídy ZŠ kouří. Matka, ani Martinovi prarodiče se školou nekomunikují. O školní přípravu se starají prarodiče. Martinovy zájmy jsou parta, „poflakování“, hraní počítačových her. Socioekonomický statut rodiny je spíše nízký.

5.5.4 Popis stavu a chování klienta a jeho návštěv v SVP

Martin byl do SVP přijat v roce 2004 z důvodu agresivního chování, krádeží, bití spolužáků. Martin poskytl SVP své kresby postavy a stromu (viz příloha č. 11 a 12). Kázeňské prostředky na něj nezabírají. Agresivitu využívá ke zviditelnění se, k získání pozic ve třídě. Agresivitu bere jako samozřejmost, jako normu ve své partě.

Prarodiče mu nestanovili žádné hranice a pravidla. Martin si může dělat co chce. Prarodiče mu kupují vše, o co si řekne.

Matka i její rodiče bagatelizují Martinovy školní přestupky a svalují vinu za Martinovy prohřešky na neschopnost učitelů.

Martin dvakrát absolvoval pobyt v Psychiatrické léčebně v Kroměříži. Docházel také do PPP a speciálně pedagogického centra.

Prarodiče před nedávnem podali žádost o svěřeni Martina do pěstounské péče (z důvodu vysokých nákladů na výchovu vnuka). Jednání je ovšem nyní zastaveno kvůli incidentu, kdy s kamarádem vykradl samoobsluhu.

5.5.5 Stručná charakteristika jevu

Martin dochází do SVP z důvodu agresivity. Kvůli agresivnímu chování byl dvakrát v Psychiatrické léčebně v Kroměříži. Je vychováván babičkou a dědečkem. Matka trpí duševní chorobou a z tohoto důvodu byla zbavena rodičovské zodpovědnosti. Prarodiče jej vychovávají velmi liberálně. Martin nemá žádné povinnosti, naopak si může dělat co chce a vždy dostane vše, o co požádá. Prarodiče se kvůli splnění jeho nároků velmi uskomňují a v důsledku toho sami žijí téměř na hranici chudoby. Od první třídy ZŠ kouří cigarety a nyní se ke kouření cigaret přidalo ještě kouření marihuany. Martin má nevhodné zájmy, jako například „poflakování se“ s pochybnou partou, s jejímiž členy občas něco ukradne a kouří již zmíněnou marihuanu. Ve škole bije spolužáky, nerespektuje autoritu učitelů a krade. Jeho školní prospěch je velmi špatný (v loňském roce propadl), ale Martin neprojevuje snahu si jej zlepšit. Škola ho nezajímá, není pro něj důležitá. Prarodiče požádali o svěřeni vnuka do pěstounské péče, kvůli vynakládání vysokých finančních prostředků na jeho výchovu. Rozhodování o svěřeni do pěstounské péče je nyní pozastaveno kvůli vyšetřování krádeže v samoobsluze, které se dopustil společně se svým kamarádem z party.

5.5.6 Určení pravděpodobných faktorů, které stav zavinily

Martin vyrůstá v nevhodném rodinném prostředí. Otec je alkoholik a když žil ve společné domácnosti s matkou, jejími rodiči a synem, choval se k nim agresivně. Martin přijal agresivní chování za běžnou společenskou normu. Martina silně poznamenalo, že po odstěhování otce z rodiny o něj otec neprojevil zájem. V matce též nenachází oporu. Matka není schopná se o něj starat kvůli své duševní poruše, pro kterou se léčí v psychiatrické léčebně. Martinovi chybí rodičovská autorita a vzor dospělých. Výchovu Martina zajišťují prarodiče v seniorském věku. Tito lidé mají zcela jiný hodnotový žebříček a není v jejich silách zvládat výchovu problémového chlapce v pubertě. Prarodiče nejsou schopni adekvátně naradit rodičovský vzor. V rodině panuje liberální výchova. Prarodiče Martinovi neukládají žádné povinnosti, chlapec nemá stanovené žádné hranice. Martin ví, že si může dovolit dělat cokoli se

mu zachce, a že když důrazně vyžaduje koupení jakékoli věci, je mu vždy vyhověno. Babička s dědečkem u něj nemají žádnou autoritu. Martin s nimi manipuluje. Důsledkem absence jakýchkoli pravidel v rodině se velmi snadno rozvíjí jeho agresivita. Prostě ví, že agresivitou dosáhne všeho, po čem touží.

Dalším významným faktorem, který se podílí na rozvoji agresivity u chlapce je členství v pochybné partě. Agresivitou a krádežemi si zvyšuje pozici ve skupině. Na růst jeho agrese má vliv i kouření marihuany, která může měnit jeho chování a prožívání.

5.5.7 Návrh opatření ke zlepšení situace

V první řadě by mělo dojít ke změně výchovy v rodině. Prarodiče by měli Martinovi určit pravidla, kterými se bude muset řídit. Za nedodržování pravidel a neplnění povinností by měl následovat přiměřený trest. Chlapci by mělo být vysvětleno, že nemůže dostat vždy, co chce a že jeho vysoké nároky prarodiče značně finančně zatěžují.

Rodina by též měla začít spolupracovat se školou. Škola se Martinovo problémové chování snaží řešit, rodina však Martinovo chování neshledává jako problémové a odmítá se na řešení situace podílet. Prarodičům by mělo být vysvětleno, že je situace vážná, a že problémy vznikají opravdu ze strany vnuka. Je nutné, aby Martin pochopil, že jeho chování je nevhodné a je třeba, aby jej změnil.

Ke zlepšení prospěchu by mohlo pomoci zařídit Martinovi doučování. Kvůli jeho potížím v českém jazyce by měl podstoupit vyšetření v PPP, kvůli možnosti výskytu specifické poruchy učení.

Ke změně chování a zmírnění agresivity by přispělo, kdyby opustil partu, jež má negativní vliv na Martinovo chování a našel si nové přátele, s nimiž by se věnoval činnostem přiměřeným jeho věku. Pro vybití agresivity by se mohl začít věnovat nějakému sportu.

Kvůli jeho agresivitě, krádežím a užívání omamných a psychotropních látek by nad ním mohl být stanoven dohled probační a mediační služby.

5.6 Vyvození závěrů ze zpracovaných kasuistik

Provedeným výzkumným šetřením byla zjištěna fakta, jež jsou rozepsána dále. Znovu upozorňujeme na skutečnost, že našim cílem nebylo zobecnění závěrů na celou populaci, ale pouze vyvození závěrů z konkrétních kasuistik. Ve všech

případových studiích byla příčinou vzniku agresivity nestabilita rodiny. Ani v jednom případě nežije biologický otec s dětmi a jejich matkou. Matka se s otcem dítěte téměř vždy rozešla kvůli jeho agresivnímu chování vůči ní, nebo vůči dítěti. V kasuistikách č. 1 a 5 byl biologický otec alkoholik. Pro všech pět kasuistik je typické, že je matka k dítěti emocionálně chladná a nezvládá výchovu. Matka též dítě přehnaně kritizuje a trestá a téměř vůbec jej nechválí. Děti ze strany svých rodin necítí lásku a podporu. Ve třech případových studiích se objevilo hraní počítačových her jako jedna z nejoblíbenějších aktivit dětí, kterým se věnují ve svém volném čase. Ve třech případech měla výrazný vliv na vznik a rozvoj agresivity přítomnost ADHD. Agresivně se děti chovaly nejčastěji k matce, spolužákům a učitelům. Mezi nejčastější projevy patřila verbální agrese vůči matce, spolužákům i učitelům a fyzická agrese vůči spolužákům. Dvě z těchto pěti dětí se dopustily krádeže, která byla odhalena a vyšetřována policií. Dva chlapci užívají léky předepsané dětským psychiatrem, které slouží ke zmírnění projevů agresivity.

Závěr

V této bakalářské práci jsme se podrobněji zabývali problematikou zvyšující se dětské agresivity.

Hlavním cílem práce bylo poskytnout čtenáři dostatečné množství informací o této problematice a umožnit mu tak vytvořit si vlastní představu o situaci v oblasti agresivity u dětí. K dětské agresivitě neexistuje mnoho literárních pramenů, ze kterých by bylo možné čerpat. Převážná část literatury, kterou se nám podařilo sehnat se týkala především jedné z forem agresivity, a sice šikany. Násilí mezi dětmi ve škole se stalo v dnešní době fenoménem, a proto se mu věnuje velké množství autorů. Ovšem agresivita dětí, která se projevuje mimo prostředí školy, například doma vůči rodičům a sourozencům, či mezi vrstevníky, je poměrně opomíjeným tématem. I přes nedostatek literatury k agresivitě jako takové se nám podařilo cíl úspěšně splnit.

Teoretická část bakalářské práce byla věnována objasnění pojmů potřebných pro pochopení problematiky. Dále zde byly popsány faktory, jež se na vzniku agresivity podílejí. V jedné části se zmiňujeme o druzích a stupních agresivity. O chování a prožívání dětí, které jednají násilně i těch, na kterých je násilí páčeno pojednává druhá kapitola. Dále jsou zde uvedeny možné způsoby, jak násilnému chování dětí předcházet, případně jej řešit. Poslední kapitola teoretické části bakalářské práce se zabývá problematikou určení hranic a pravidel ze strany rodičů a trestání dětí v rodině. Dále jsou zde uvedeny styly výchovného působení a jejich dopad na chování a prožívání dětí.

Cílem praktické části bylo doložit na konkrétních případech agresivních dětí docházejících do Střediska výchovné péče (dále jen SVP) pravdivost informací uvedených v teoretické části. V praktické části jsme se též zaměřili na zjišťování příčin agresivního chování, dále jsme se snažili popsat projevy a navrhnout řešení dané situace. Obstarávání podkladů pro zpracování případových studií nebylo jednoduché. Nejprve jsme museli zjistit, zda se v našem okolí vůbec nachází zařízení, jež by se věnovalo přímo řešení problematiky agresivních dětí. Ze všeho nejdříve jsme se s prosbou o radu a pomoc při zajišťování a zpracování kasuistik obrátili na místního kurátora pro děti a mládež. Ten nám sdělil, že řešení problematiky agresivních dětí nespadá do jeho kompetencí, a že nám tudíž

nepomůže. Odkázal nás ale na dvě zařízení, kde by nám snad mohli pomoci. Jedním byla místní pedagogicko – psychologická poradna a druhým SVP. V prvním zmiňovaném se nám odmítli věnovat z důvodu údajného nedostatku času, dalším důvodem, který nám byl sdělen bylo, že se nespecializují přímo na agresivitu dětí, ale spíše na specifické poruchy učení. Odtud jsme šli žádat o pomoc a radu do SVP. S ředitelkou SVP jsme si telefonicky dohodli schůzku, na které jsme jí vylíčili situaci a požádali ji o pomoc. Ředitelka nejprve váhala, zda nám má věnovat svůj „drahocenný“ čas a poskytnout informace, ale nakonec pod tíhou našich argumentů souhlasila s poskytnutím potřebných informací. Speciální pedagožky SVP nám poskytly veškerá potřebná data a na případné dotazy odpovídaly velmi ochotně. Při samotném zpracovávání případových studií nám výborně posloužila dostupná literatura. Provedeným výzkumem jsme dospěli k závěru, že na agresivitu dětí má vliv celá řada faktorů, nejzávažnější a nejčastější z nich byla nefunkční rodina. Nejčastěji se agresivita projevovala jako hrubé nadávání a fyzické útoky na vrstevníky. I přes počáteční obtíže spojené se zajišťováním informací potřebných ke zpracování kasuistik, bylo všech vytyčených cílů dosaženo.

V empirické části bakalářské práce je popsána příprava, realizace a shrnutí výsledků, ke kterým jsme dospěli v průběhu výzkumu. V této části bylo naším cílem vypátrat nejdůležitější a nejčastěji se vyskytující faktory, které se na vzniku a rozvoji agresivity u dětí podílejí a popsat konkrétní projevy násilného chování.

V průběhu zpracovávání bakalářské práce jsme dospěli k závěru, že agresivita dětí je závažným problémem nejen jednotlivců, ale i celé společnosti, a proto je důležité se tímto tématem podrobněji zabývat. My se tomuto tématu budeme věnovat i nadále.

Bibliografie

Monografie

1. ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
2. BARTOŇOVÁ, M. *Kapitoly ze specifických poruch učení I*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3613-3.
3. BAUDYŠOVÁ, Z. *Aha! Foto ara*, březen 2010, č. 52, s. 2.
4. BOURCET, S. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.
5. ČADILOVÁ, V., JŮN, H., THOROVÁ, K. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-319-2.
6. ČERMÁK, I. *Dětská agrese*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-098-7.
7. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.
8. ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M., MACEK, P. (eds.), *Agrese, identita, osobnost*. Tišnov: Sdružení SCAN, 2003. ISBN 80-86620-06-9.
9. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-0139-7.
10. ERKERT, A. *Hry pro usměrňování agresivity*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-938-0.
11. FÜRST, M. *Psychologie*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0.
12. HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o násilí*. 1. vyd. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2004. ISBN 80-7013-397-X.
13. *III. ročník celostátní konference s mezinárodní účastí Primární prevence rizikového chování: „specializace versus integrace“*. Sborník abstrakt a program konference. 1. vyd. Praha: Centrum adiktologie PK 1. lékařské fakulty a VFN Univerzita Karlova Praha, 2006. ISBN 80-86620-13-1.
14. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.
15. JEŘÁBKOVÁ, S. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu*. 1. vyd. Praha: Projekt Odyssea, 2007. ISBN 978-80-87145-09-8.

16. JOBÁNKOVÁ, M., BARTOŠÍKOVÁ, I. (ed). *Kapitoly z psychologie pro zdravotnické pracovníky*. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. ISBN 80-7013-390-2.
17. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
18. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Galén, 2006. ISBN 80-7262-410-5.
19. LAVIČKOVÁ, M. *Násilí a co s ním?* České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích – zdravotně sociální fakulta, 2004. ISBN 80-7040-739-5.
20. MARKOVÁ, E., VENGLÉŘOVÁ, M., BABIAKOVÁ, M. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1151-6.
21. MARTÍNEK, Z. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-86956-29-9.
22. Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j. 20 006/2007-51. In *Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*, 2007, roč. 63, 76 s.
23. *Minimalizace šikany*. 1. vyd. Kladno: Aisis, 2008. ISBN 978-80-904071-2-1.
24. MITLÖHNER, M. *Právo v pedagogickém prostředí*. Hradec Králové: Amadeus, 2008. ISBN 978-80-7041-071-4.
25. PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. 1. vyd. Praha, Portál, 1996. ISBN 80-7178-094-4.
26. *Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: Trendy, strategie a reakce v členských státech EU*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2006. ISBN 80-7338-049-8.
27. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
28. ŘÍČAN, P., Krutost v náboženském kontextu. In ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M., MACEK, P., *Agrese, identita, osobnost*. Tišnov: Sdružení SCAN, 2003. ISBN 80-86620-06-9.
29. ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6.

30. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Jak usměrňovat agresivitu*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-00-9.
31. VÁGNEROVÁ, K. a kol. *Minimalizace šikany : praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
32. VAŠTATKOVÁ, J., GRECMANOVÁ, H. *Případové studie II*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2008. ISBN 978-80-7220-302-4.
33. WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje?* Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5.
34. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Sbírka zákonů č. 317/2008 Sb.

Elektronické zdroje

1. <http://citaty.net/autori/komensky-jan-amos/3> [online] [cit. 18. února 2010].
2. <http://www.azrodina.cz/1712-agresivita-deti> [online] [cit. 27. února 2010].
3. <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/magazine.asp?idk=452> [online] [cit. 25. března 2010].
4. http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf [online] [cit. 23. března 2010].
5. <http://www.sikana.cz/msmt-pok2000.html> [online] [cit. 24. února 2010].
6. <http://www.virtualmagazine.cz/obsah/maslowova-pyramida-potreb> [online] [cit. 9. března 2010].

Seznam příloh

Příloha č. 1: Maslowova pyramida potřeb

Příloha č. 2: Annina kresba stromu

Příloha č. 3: Annina kresba začarované rodiny

Příloha č. 4: Zdeňkova kresba postavy

Příloha č. 5: Zdeňkova kresba začarované rodiny

Příloha č. 6: Zdeňkova kresba stromu

Příloha č. 7: Tomášova kresba postavy

Příloha č. 8: Tomášova kresba stromu

Příloha č. 9: Karlova kresba stromu

Příloha č. 10: Karlova kresba postavy

Příloha č. 11: Martinova kresba postavy

Příloha č. 12: Martinova kresba stromu

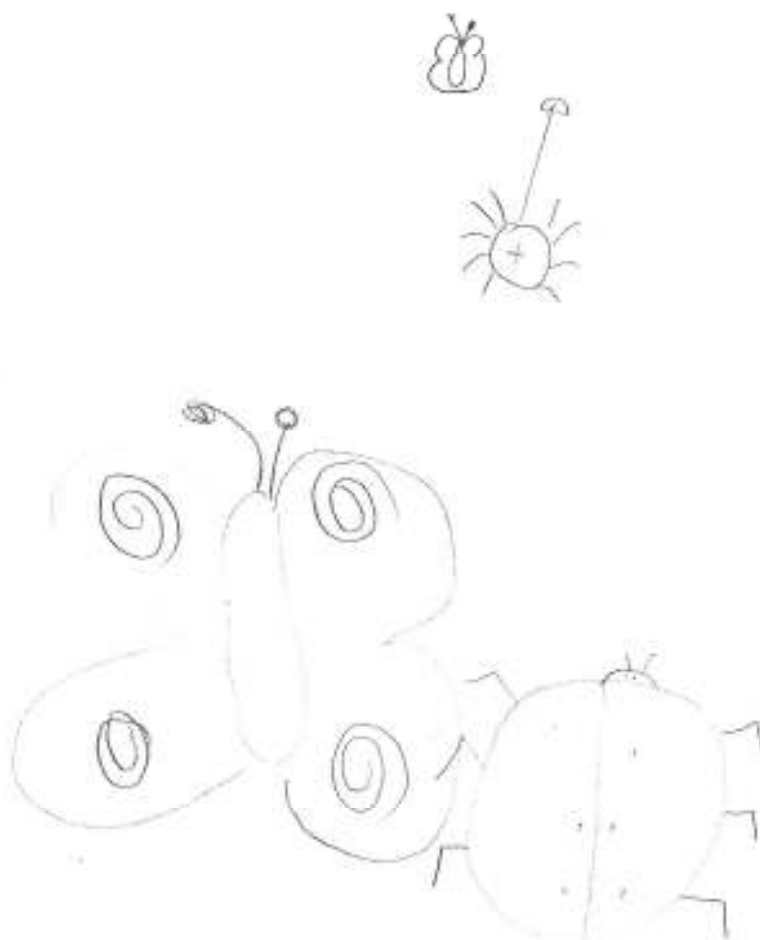
Přílohy

Příloha č. 1 – Maslowova pyramida potřeb

Příloha č. 2 – Annina kresba stromu

Příloha č. 3 – Annina kresba začarované rodiny

Příloha č. 4 – Zdeňkova kresba postavy

Příloha č. 5 – Zdeňkova kresba začarované rodiny

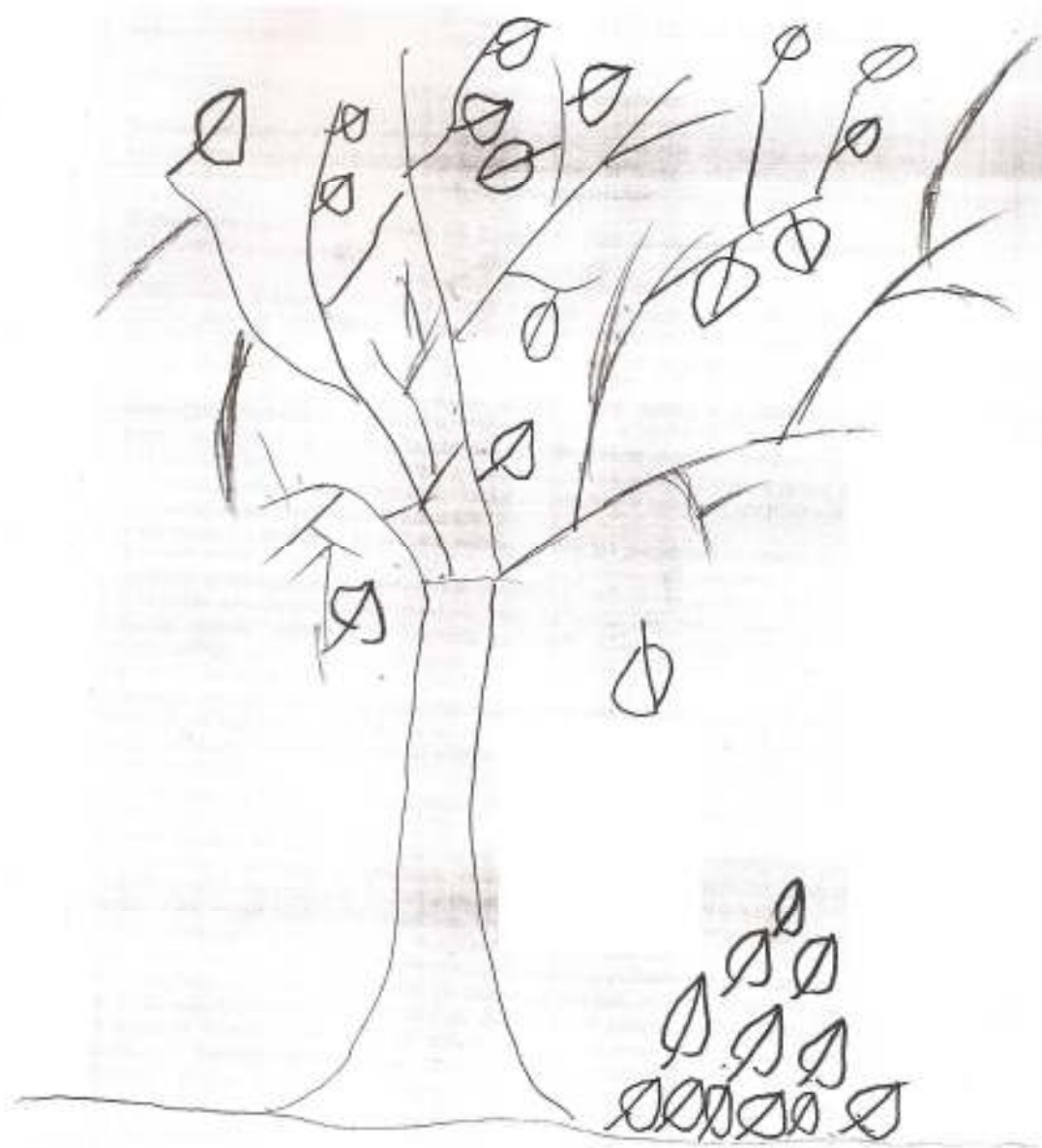
Příloha č. 6 – Zdeňkova kresba stromu

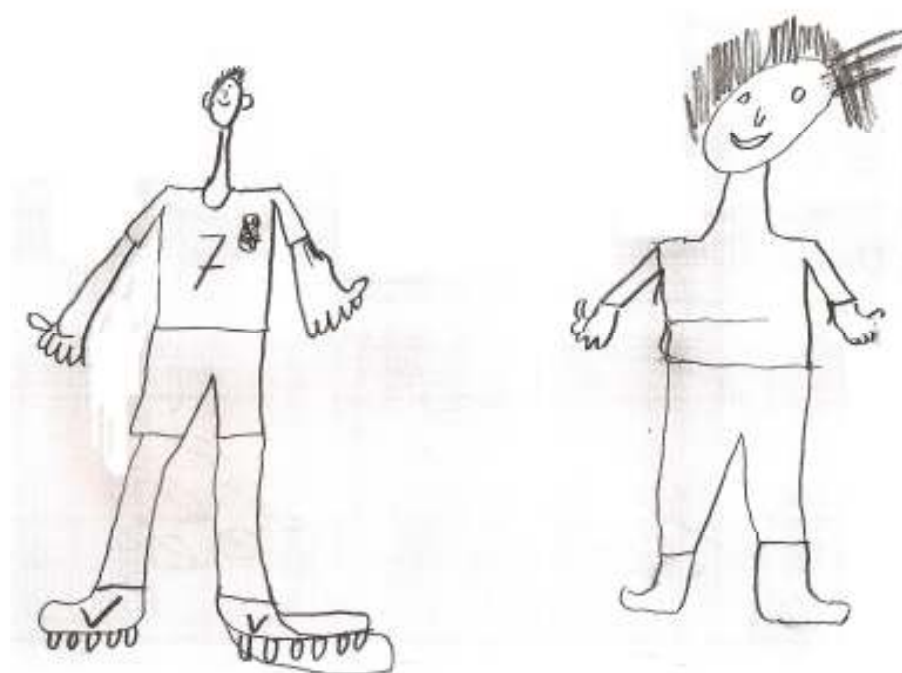
Příloha č. 7 – Tomášova kresba postavy

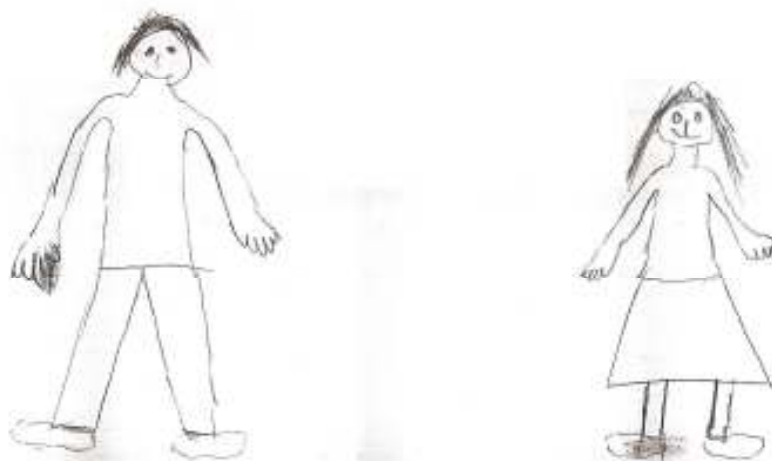
Příloha č. 8 – Tomášova kresba stromu

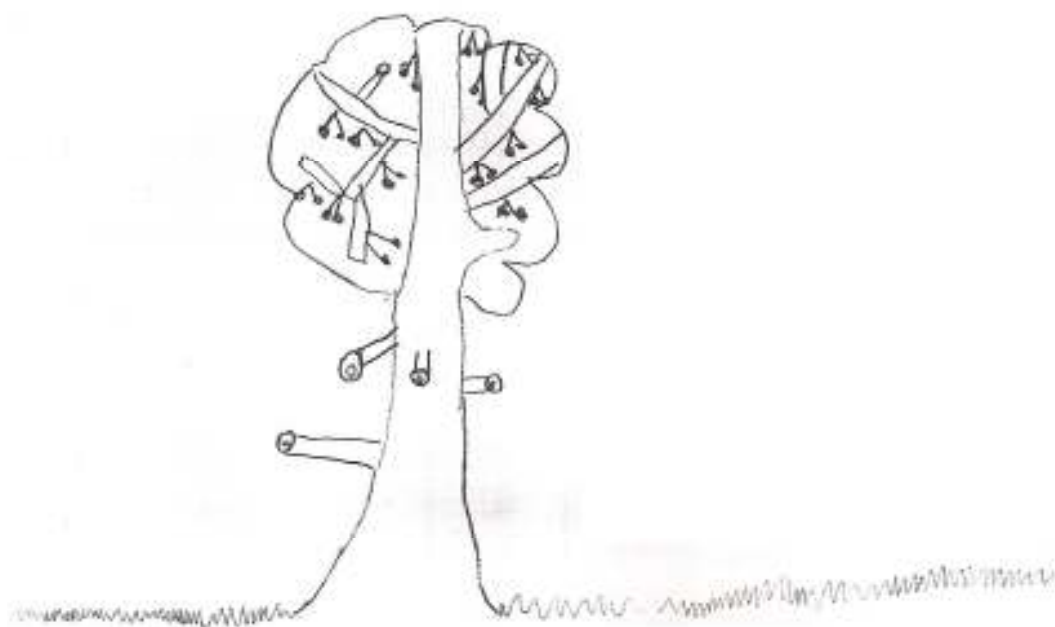
Příloha č. 9 – Karlova kresba stromu

Příloha č. 10 – Karlova kresba postavy

Příloha č. 11 – Martinova kresba postavy

Příloha č. 12 – Martinova kresba stromu

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lucie Vránová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	prof. PhDr. Helena Grecmanová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Agresivita dětí
Název v angličtině:	Children's aggressivity
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá problematikou agresivity dětí. Jsou zde uvedeny základní pojmy potřebné pro pochopení problematiky, popsány příčiny, vyjmenovány druhy a stupně agresivity. Dále je zde podrobně popsáno dítě, které se chová násilně a dítě, kterému je ubližováno. Součástí bakalářské práce je i návod, jak agresivitě předcházet a jak ji eliminovat. Teoretickou část uzavírá popis stylů výchovy a zmínění problematiky určení hranic a trestání v rodině. Empirická část se zaměřuje na zpracování případových studií agresivních dětí. Je zde popsána příprava, realizace a vyvození závěrů ze zpracovaných kasuistik. Praktická část byla zpracována formou kvalitativního výzkumu a je doplněna kresbami dětí.
Klíčová slova:	Dítě, agresivita, agrese, šikana, příčiny agresivity, agresor, oběť, prevence, eliminace
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis investigates children's violence. Listed is the basic terminology of the topic, a description of the causes, types and degrees of violence. Further, it describes a child who behaves violently and an abused child. Part of the thesis is a guide on how to prevent

	violence and how to eliminate it. The closure of the theoretic part consists of description of the types of upbringing and how to set boundaries for discipline in the family. The empiric part of the thesis is focused on the analysis of the case studies of aggressive children. It describes the preparation, implementation and conclusion of the analyzed cases. The practical part involves qualitative research and is appended by children's drawings.
Klíčová slova v angličtině:	Child, aggressivity, aggression, bullying, causes of aggressivity, aggressor, victim, prevention, elimination
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Maslowova pyramida potřeb Příloha č. 2: Annina kresba stromu Příloha č. 3: Annina kresba začarované rodiny Příloha č. 4: Zdeňkova kresba postavy Příloha č. 5: Zdeňkova kresba začarované rodiny Příloha č. 6: Zdeňkova kresba stromu Příloha č. 7: Tomášova kresba postavy Příloha č. 8: Tomášova kresba stromu Příloha č. 9: Karlova kresba stromu Příloha č. 10: Karlova kresba postavy Příloha č. 11: Martinova kresba postavy Příloha č. 12: Martinova kresba stromu
Rozsah práce:	69 s. (120595 znaků)
Jazyk práce:	čeština